

**Anàlisi i traducció CA-ES de
la llengua popular a les
Rondalles Mallorquines
d'En Jordi des Racó**

Anna Alcover Franquesa

Tutor/a: Laia Galdon Clavell
Seminari 107: Traducció entre
llengües CA-ES

**Universitat
Pompeu Fabra**
Barcelona

Facultat
de Traducció i Ciències
del Llenguatge

RESUM

Les rondalles són narracions que s'han transmès oralment de generació en generació. Antoni M. Alcover va recollir de la veu del poble les rondalles que li contaven de petit i les va recopilar a l'*Aplec de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó*. Aquestes històries, dirigides tant a adults com a infants, estan farcides de llenguatge arcaic, de lèxic i d'expressions que avui s'empren poc i hi apareixen molts costums mallorquins que no queden del tot clars. Aquestes dificultats fan que llegir rondalles sigui cada vegada més complicat, i queden restringides al lector que disposa del bagatge cultural necessari per entendre-les. Aquest treball farà una aproximació tant teòrica com pràctica de les rondalles. Primer, contextualitzarem vida i obra d'Alcover, les rondalles i les traduccions que se n'han fet. L'objectiu és traduir al castellà un parell de rondalles de l'*Aplec: Sa titina i sa geneta i Mestre Jaume Figuereta*. Posteriorment, analitzarem les dificultats, classificades en categories diferents i veurem com les hem resolt. Arribarem a la conclusió que totes les rondalles són traduïbles, i que traduir és la millor manera de fer arribar a més lectors la relíquia literària que són les rondalles mallorquines, i així intentar que perdurin.

Paraules clau: rondalles, Antoni Maria Alcover, mallorquí, traducció literària, folklore

RESUMEN

Las rondallas son narraciones que se han transmitido oralmente de generación en generación. Antoni M. Alcover recogió de la voz del pueblo las rondallas que le contaban de niño y las recopiló en el *Aplec de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó*. Estas historias, dirigidas tanto a adultos como a niños, están repletas de lenguaje arcaico, de léxico y expresiones que se usan poco a día de hoy y aparecen muchas costumbres mallorquinas que no quedan claras del todo. Estas dificultades hacen que leer rondallas sea cada vez más complicado, y quedan restringidas al lector que dispone del bagaje cultural necesario para entenderlas. Este trabajo hará una aproximación tanto teórica como práctica de las rondallas. Primero, contextualizaremos vida y obra de Alcover, las rondallas y las traducciones que se han hecho de las mismas. El objetivo es traducir al español dos rondallas del *Aplec: Sa titina i sa geneta y Mestre Jaume Figuereta*. Posteriormente, se analizarán las dificultades, clasificadas en categorías distintas y veremos como las hemos resuelto. Llegaremos a la conclusión de que todas las rondallas son traducibles y que traducir es la mejor manera de hacer llegar a más lectores la reliquia literaria que son las rondallas mallorquinas, y así intentar que perduren.

Palabras clave: rondallas, Antoni Maria Alcover, mallorquín, traducción literaria, folklore

ABSTRACT

Folk-tales are stories that have been passed down orally from generation to generation. Antoni M. Alcover collected from the voice of the people the *rondalles* that were recounted to him as a child and compiled them in the *Aplec de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó*. These stories, which are addressed at both adults and children, are filled with archaic language, lexicon and expressions that are rarely used today, and there are many Majorcan customs that become unclear to the modern reader. These difficulties increasingly complicate reading *rondalles*, and they become restricted to the reader who has the cultural background that is required in order to understand them. This paper will take a theoretical and practical approach to folk-tales. First, we will contextualise Alcover's life and work, the *rondalles* and the existing translations. The aim is to translate into Spanish two *rondalles* from the *Aplec: Sa titina i sa geneta* and *Mestre Jaume Figuereta*. Subsequently, we will analyse the difficulties, which are classified into different categories, and we will see how we have resolved them. We will come to the conclusion that all the *rondalles* are translatable and that translation is the best way to bring the literary relic that the Majorcan folk-tales are to more readers, and in this way, try to make them last.

Key words: folk-tales, Antoni Maria Alcover, Majorcan, literary translation, folklore

ÍNDIX

1. Introducció	1
1.1. Motivació i tema.....	1
1.2. Objectius.....	2
1.3. Estructura i metodologia.....	2
1.4. Tria de rondalles.....	3
1.4.1. <i>Sa titina i sa geneta</i>	3
1.4.2. <i>Mestre Jaume Figuereta</i>	4
2. Contextualització	4
2.1. Antoni Maria Alcover: lingüista i folklorista.....	4
2.2. Les rondalles mallorquines.....	6
2.3. Rondalles mallorquines i les seves traduccions.....	9
2.4. Característiques lingüístiques del mallorquí.....	12
2.4.1. Morfologia verbal.....	12
2.4.2. Morfologia pronominal.....	13
2.4.3. Article salat i article literari.....	13
2.4.4. Sintaxi.....	13
3. Anàlisi de les traduccions i classificació en categories	13
3.1. Públic al qual van dirigides.....	13
3.2. Reflexió de les dificultats de traducció.....	14
3.3. Classificació de les categories.....	14
3.3.1. Espècies de plantes i animals.....	15
3.3.2. Expressions i frases fetes.....	16
3.3.3. Marques d'oralitat.....	22
3.3.4. Noms de personatges i topònims.....	23
3.3.5. Lèxic.....	24
3.3.6. Adverbis, preposicions i conjuncions.....	26
4. Conclusions	26
5. Referències bibliogràfiques	28
6. Annexos de les traduccions i rondalles originals	30
6.1. El aguzanieves y la gineta.....	30
6.2. Maese Jaume Figuereta.....	37
6.3. Sa titina i sa geneta.....	39
6.4. Mestre Jaume Figuereta.....	46

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Motivació i tema

Les rondalles són narracions que s'han transmès oralment de generació en generació. Antoni Maria Alcover les va recollir de la boca del poble i va recopilar-les a l'*Aplec de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó*, pseudònim que utilitzava. Escrites en un llenguatge arcaic, hi apareixen paraules i expressions que s'empren poc avui, i molts costums no queden explicats. Aquestes dificultats fan que llegir rondalles sigui cosa de gent gran, que és qui conserva el vocabulari i l'imaginari tradicional mallorquí, o dels curiosos que estan disposats a llegir-les amb un diccionari a la vora.

Quan vaig decidir fer el Treball de Fi de Grau de Traducció Català-Espanyol sabia que volia traduir rondalles mallorquines. No coneixia Antoni Maria Alcover més que per la seva tasca de recollir rondalles i també perquè havia fet servir el *Diccionari català-valencià-balear* alguna vegada, i el cert és que només recordava el seu nom perquè el meu pare es deia igual. Quan vaig començar a buscar informació per a redactar la idea principal del TFG em vaig espantar i no em vaig veure capaç de traduir uns textos d'aquest nivell. En plantejar-me seriosament canviar de tema pel treball, vaig pensar en què m'havia dut a triar el tema en un principi i què pretenia aconseguir amb la meva feina.

Resulta que les rondalles configuren l'imaginari de molts infants de Mallorca. Les històries que ens explicava na Maria, monitora de menjador de la meva escola, els dies que plovia, eren rondalles. El primer llibre de veritat que em van regalar pel meu aniversari va ser el volum II de l'*Aplec*, i molts contacontes a la biblioteca del poble eren de rondalles. Aquelles històries que mossèn Alcover va literaturitzar a finals del segle XIX es trobaven arreu. Eren històries que passaven al poble del costat, i els personatges tenien noms que resultaven familiars i que feien gràcia, eren properes. Hi apareixien expressions que havia sentit dir al meu pare i que no sabia d'on havia tret. Les rondalles, escrites en un mallorquí arcaic que jo ni tan sols entenia, em van ensenyar a estimar les històries, a estimar i entendre la importància de la conservació de la cultura i el folklore, i a estimar la llengua catalana.

El dia que vaig escollir les rondalles que traduiria, és a dir, el dia que posava en marxa el meu treball, vaig rebre un missatge de la meva cosina que em va sorprendre. N'Alba està treballant en un arbre genealògic de la família Alcover i va informar-nos que estem

emparentats amb Antoni M. Alcover. En cert punt de la història, la meva branca familiar i la del mossèn s'ajunten; i si saber això m'hagués fet il·lusió en qualsevol altre moment, descobrir-ho el mateix dia que començava el TFG va ser molt especial. No quedava més remei que tirar endavant la meva tasca.

El tema, doncs, és la traducció de dues rondalles del mallorquí oral i col·loquial del segle XIX al castellà actual i l'anàlisi posterior de les dificultats de traducció i de trets característics del mallorquí. Per dur-ho a terme, he emprat d'obra de referència el tom IV de les *Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó*. Les dues rondalles traduïdes són *Sa titina i sa geneta* i *Mestre Jaume Figuereta*.

1.2. Objectius

L'objectiu d'aquest treball, doncs, és veure com es pot traduir el català de Mallorca arcaic, col·loquial i farcit d'expressions i frases fetes al castellà, per a fer-les accessibles al lector que vulgui conèixer el que configura gran part de la cultura mallorquina, però que no compta amb els coneixements lingüístics ni el bagatge cultural necessari per a entendre-les. Veurem quines opcions de traducció hi ha i quina metodologia hem seguit per a dur a terme les traduccions. Cal dir que no hi ha una opció de traducció correcta, i justament això és el que a vegades complica la feina, ja que hi ha més marge de tria a l'hora de resoldre les dificultats. No hem cercat recrear un text en castellà antic, ni fer una adaptació radicalment renovada i moderna de les rondalles, sinó trobar un punt mitjà, intentant mantenir l'esperit tradicional que les caracteritza.

1.3. Estructura i metodologia

Aquest treball es divideix en dues parts: una part teòrica i una de pràctica. En la contextualització, el bloc 2, a partir d'autors com Gabriel Janer Manila, Jaume Guiscafrè o Pere Orpí Ferrer, farem una aproximació teòrica al recollidor de les rondalles, Antoni M. Alcover, de qui no podem separar vida i obra. A continuació profunditzarem en les rondalles; què són, quins temes tracten, i els processos que va seguir l'autor en la seva redacció. També veurem quines traduccions de rondalles s'han fet al llarg dels anys. Dedicarem un espai a parlar de les característiques lingüístiques del català de Mallorca, ja que hi ha trets destacables que cal conèixer si parlem de rondalles. En aquest apartat hi ha característiques

de morfologia verbal, de morfologia pronominal, l'ús de l'article salat i l'article literari i de sintaxi.

Pel que fa a l'aproximació pràctica, a l'apartat 3: hem traduït dues rondalles, *Sa titina i sa geneta* i *Mestre Jaume Figuereta*, i es poden trobar annexades al final del treball. Primer parlarem breument sobre el públic al qual van dirigides, i a continuació veurem l'anàlisi de les traduccions. Aquesta anàlisi convé llegir-la amb l'annex de les traduccions a la vora, i constarà d'una reflexió de les dificultats de traducció que hem trobat a mesura que hem anat traduint. En la classificació de les categories ens centrarem, apartat per apartat, en cada problema o dificultat de traducció, fent especial èmfasi en les expressions i frases fetes, i explicarem el procés que hem seguit per a resoldre les dificultats. Aquestes categories es divideixen en: espècies de plantes i animals; expressions i frases fetes; marques d'oralitat; noms de personatges i topònims; lèxic i adverbis, preposicions i conjuncions. Una conclusió a tall de resum dels punts clau del treball i que contempla els processos més destacables pels quals ha passat la feina de traducció tancarà el Treball de Fi de Grau.

1.4. Tria de rondalles

Després de fer recerca i de llegir tres volums de rondalles, hem optat per traduir i analitzar *Mestre Jaume Figuereta* i *Sa titina i sa geneta*. Ambdues històries formen part del tom IV de l'*Aplec de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó*. Les raons per les quals n'hem triat dues són la llargària i la densitat que tenen i els temes que tracten. *Mestre Jaume Figuereta* té 3 pàgines (p. 58-61), amb una il·lustració enmig, i *Sa titina i sa geneta* en té 8 (p. 113-121). La mida de la lletra és força petita i tant una rondalla com l'altra estan farcides de reptes de traducció. Una altra raó de pes és que moltes rondalles d'aquest aplec ja s'han traduït al castellà i a altres llengües estrangeres; com el francès, l'anglès, l'alemany, el txec, i el rus. Però, de les rondalles triades només *Sa titina i sa geneta* es va traduir al japonès, i *Mestre Jaume Figuereta* no s'ha traduït mai a cap llengua. Per això, he volgut emprendre jo aquesta primera tasca traductora. Finalment, pel que fa al tema, hem elegit aquestes dues rondalles en concret perquè tracten anècdotes molt diferents, que s'expliquen a continuació.

1.4.1. Sa titina i sa geneta

Pertany a la tipologia de rondalles d'animals. Les protagonistes són una titina, que és un ocellot, i una geneta, i es coneixen arran d'un conflicte generat per la fam. Els animals apareixen personificats; tenen la capacitat de pensar i enraonar, i es troben en situacions

típiques d'humans. En aquest cas, la geneta intenta menjar-se la titina, i per evitar-ho, la titina li promet un banquet de peix. La geneta queda ben tipa amb l'àpat, però no li és suficient. L'endemà, la titina li promet un tiberi de carn, però té preparada una trampa a la geneta. Aquesta història tracta la confiança i la traïció i té un to moralitzador: "Qui mal fa, mal trobarà". És apta per a tots els públics.

1.4.2. *Mestre Jaume Figuereta*

És de caire satíric, forma part de la tipologia de rondalles d'humans i és un exemple de rondalla en què els personatges que apareixen no són fantàstics, com els dracs i princeses que tenim a altres narracions, sinó humans que cometen errors i que formen part del patrimoni cultural de l'illa. En aquest cas, el protagonista és un fuster de Palma que acostuma a emborratxar-se sovint. Per fer-li una broma, els seus amics el disfressen de frare i l'entreguen a un convent. Aquesta rondalla també està enfocada tant al públic infantil com a l'adult i té un missatge clarament allisonador sobre els perills de l'alcohol.

2. CONTEXTUALITZACIÓ

Per dur a terme la contextualització ens han servit especialment tres obres; "*Planter de Paraules. L'obra escrita d'Antoni Maria Alcover*", de Pere Orpí Ferrer, publicada el 2012; "*Es jaquet d'en Jordi des Racó*", de Jaume Guiscafrè, publicada el 2017 i "*Com una rondalla: els treballs i la vida de Mossèn Alcover*", de Gabriel Janer Manila, edició del 2005. Els dos primers llibres formen part de la col·lecció Escorcolls, coordinada per M. Magdalena Gelabert, i totes tres van ser editades per la Institució Pública Antoni M. Alcover de Manacor.

2.1. **Antoni Maria Alcover: lingüista i folklorista**

Antoni M. Alcover va néixer el 2 de febrer de 1862 a la possessió de Santa Cirga, a Manacor, al si d'una família de conradors benestants. Va créixer en un ambient rural i molt religiós i el 1877 es va traslladar a Palma per començar els estudis sacerdotals al Seminari. Des de ben jove, la seva vida es va vincular al món de les lletres i aviat es va relacionar amb els literats mallorquins del moment, que li van obrir les portes de revistes com *El Ancora*, *El Tambor* o el setmanari *L'Ignorancia*, i hi va començar a col·laborar amb rondalles, poesies i articles literaris. El 1880 va publicar la primera rondalla d'un conjunt de narracions que esdevindrien

les *Contarelles*; una recopilació de costums populars mallorquins i de faules, farcides de gran valor folklòric i costumista. La primera edició de les *Contarelles* va veure la llum el 1885.

A més del contacte amb la literatura popular, Alcover es va endinsar en l'estudi del lèxic, i durant els darrers decennis del segle XIX es va dedicar a la poesia, a la redacció d'articles de caràcter polèmic, a la publicació de treballs històrics i a l'ensenyament de la llengua i literatura en el Seminari de Palma. A començament del segle XX, els seus projectes es van difondre a la península.

Va iniciar l'*Obra del diccionari de la llengua catalana*, que sorgia de la necessitat de protegir totes les paraules que formaven les rondalles mallorquines que havia anat aplegant fins aleshores. Aquestes paraules corrien el perill de desaparèixer a causa del desconeixement, del desús i de la falta de transmissió, perquè no estaven documentades en cap diccionari. L'objectiu, doncs, era crear una obra lexicogràfica que contingués mots tant antics com moderns i tant orals com escrits. Així, el 1901 va publicar la *Lletra de Convit a tots els amadors de la llengua catalana*, per a promoure la cooperació del públic de les Balears, Catalunya, València, la Catalunya francesa i l'Alguer a l'obra del *Diccionari*. Un any després, començava a publicar el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, la primera revista filològica d'Espanya.

Paral·lelament, per donar vida al diccionari, Alcover va emprendre un treball de camp per tots els territoris de parla catalana, amb l'objectiu d'aconseguir material lingüístic mitjançant enquestes. Va omplir més de setanta-cinc quaderns de camp, amb notes sobre fonètica, morfologia, sintaxi, lèxic i folklore, i gràcies a aquestes dades, va poder redactar el que esdevindria el *Diccionari català-valencià-balear*.

El 1906, va organitzar i presidir el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, en el qual van participar nombrosos intel·lectuals de prestigi. Va viatjar per Alemanya, Itàlia, Suïssa, Àustria, França i Anglaterra, on va entrar en contacte amb els principals filòlegs romanistes. El 1911, fou nomenat primer president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, però per divergències ideològiques i de plantejament en la redacció del diccionari es van trencar les relacions i va tornar a Mallorca per a continuar la seva obra tot sol. Posteriorment, va llançar un manifest violent contra l'Institut. L'any 1921, Francesc de Borja Moll, amic fidel i deixeble d'Alcover, va esdevenir secretari de l'Obra del diccionari i va publicar el primer fascicle del *Diccionari català-valencià-balear*.

El primer tom del Diccionari es va acabar el 1930. Dos anys després, el 8 de gener de 1932, Alcover va morir a Palma, del tercer atac apoplèctic. La seva mort, però, no va suposar la fi de l'obra que tants esforços li havia costat. Moll va continuar el projecte fins a completar-lo en deu volums, el 1962, en el centenari del naixement del dialectòleg. La creació del *Diccionari Alcover-Moll* i altres treballs li van atorgar al mossèn el mèrit de ser el fundador de la dialectologia catalana i va arribar a ser anomenat Apòstol de la Llengua Catalana. I per la seva tasca de recollir i publicar rondalles, sota el pseudònim d'En Jordi des Racó, es considera un dels primers folkloristes europeus, juntament amb Perrault o els germans Grimm.

2.2. Les rondalles mallorquines

Les rondalles són narracions orals anònimes que es transmeten de generació en generació. Combinen elements reals amb fantàstics i les ubicacions i els personatges que hi apareixen solen situar-se en espais i temps indefinits, per la qual cosa poden ser comuns a diferents llocs i cultures. Les rondalles atreuen a tots els públics, grans i petits, perquè són entretingudes i normalment tenen un to moralitzador i l'objectiu d'alliçonar. “De les rondalles en podem treure nombroses lectures i milers de recursos: d'entreteniment, de transmissió de valors i de cultura o educatius perquè plantegen un model de societat basat en el respecte a les persones majors o als més dèbils, en la bona educació i en valors universals com la paciència, la humilitat, la valentia o la intel·ligència” (Gelabert, 2018).

Alcover va recollir de la boca del poble més de quatre-centes rondalles que va escriure i recopilar a l'*Aplec*, i s'han anat editant des del 1886 fins ara. És interessant veure el procés que va seguir per fer la recopilació i redacció de rondalles i els obstacles amb què es va trobar. Alcover ho explica en el pròleg del primer tom de *Rondaies* i en l'opuscle *Com he fet mon Aplech de Rondayes Mallorquines*, que es va publicar a la revista alemanya *Zeitschrift fur romanische Philologie* i en la revista *Studia* (núm. 24-25, planes 98-102, i núm. 26-27, planes 114-122). Com que no hem tingut accés a aquests documents, ens hem basat en la informació que ofereixen Pere Orpí Ferrer a *Planter de Paraules, L'obra escrita d'Antoni Maria Alcover* i Josep A. Grimalt a l'article *La catalogació de les rondalles de mossèn Alcover com a introducció a llur estudi*.

Coneguem, doncs, les causes que van moure el mossèn a fer l'*Aplec*. Sobre el 1879, Alcover estudiava Humanitats i Filosofia al Seminari de Mallorca, i va començar a llegir llibres de l'escriptor popular castellà Antonio de Trueba. La seva obra plasma tradicions i costums camperoles que, a causa de l'impacte de la Revolució industrial, estaven desapareixent d'una Espanya que fins aleshores era bàsicament agrària i rural. Aquelles rondalles eren semblants a les que Alcover havia sentit a casa seva, i Trueba les explicava en un llenguatge castellà molt diferent del que apareixia als llibres que ell havia llegit. Moltes paraules que emprava Trueba eren desconegudes, no es trobaven al diccionari de la Real Academia i els professors del Seminari tampoc no les coneixien. Per aclarir-ne el significat, es fixava en el context i comparava les diferents frases on sortien.

El manacorí va iniciar intents d'escriure en castellà algunes rondalles mallorquines tal com les havia sentit a casa seva, però imitant el llenguatge de Trueba. No en va sortir gaire satisfet; i és que la vida mallorquina explicada en castellà sonava estranya. Josep Miralles, un dels seus companys del Seminari, li va fer veure que aquelles narracions no havien de ser en castellà popular ni literari, sinó en mallorquí, així com el parlen els mallorquins sense estudis. En un principi, Alcover ho va considerar un disbarat i antiliterari, però va acceptar el consell. Va començar a escriure en mallorquí popular les rondalles que coneixia i en va publicar unes quantes en diferents diaris. Aquestes primeres rondalles les va incloure dins les *Contarelles*. L'any 1889, va tenir la idea de fer un llibre de rondalles populars vives a Mallorca, amb la fi que no es perdessin del tot.

Vegem ara els criteris i les normes que va seguir: Alcover va fer narrar a tots els seus parents i coneguts les rondalles que sabien. Era gent analfabeta o amb pocs estudis que coneixia les rondalles d'haver-les sentit als grans, de la tradició oral. "Ara bé: els contadors no eren tots del mateix caràcter: uns tenien molta imaginació, altres no gens; uns eren molt comunicatius i conversaven pels colzes, altres eren molt tancats i no hi havia qui els tragués les paraules de la boca. Així resultava que la mateixa rondalla, contada d'un i contada d'un altre, no semblava la mateixa" (Orpí, 2012).

Davant aquesta situació, li va sorgir el dilema de què era popular i quina era la forma genuïna; la comunicació i imaginació vives, o l'escassetat en imaginació i paraules? Segons Orpí, després de sentir totes les versions d'una rondalla, el recopilador ha d'obtenir "la forma que consideri més fidel al sentit del poble", és a dir, la rondalla que transmeti de manera més genuïna l'essència del poble on se situa la rondalla, les seves formes de fer i de viure.

Va anar recollint tota la informació que necessitava i li convenia: mots i frases del poble, característiques especials del parlar de Mallorca, etc. Va anar redactant les rondalles i farcint-les amb llenguatge i fraseologia purament mallorquina. Sempre intentava evitar els mots, frases i modismes que no fossin típics entre els mallorquins analfabets, amb l'objectiu que tot allò que sortia a les rondalles fos entenedor per la gent del poble, i que hi veiessin reproduït el seu propi parlar. A més, Alcover precisa un altre criteri que va seguir: “No l’he fet ab cap fi tècnich ni exclusivament científich, sinó ab un fi patriòtich. No he volgut fer cap obra pels folkloristes, sinó pel poble mallorquí. He fet mon aplech per amor a les mateixes rondalles, per salvarles del naufragi, de la desaparició, de l’oblit que les amenassava.”

Alcover va aconseguir reflectir detalladament la vida senzilla, rural i pagesa de Mallorca. Les seves rondalles no es limiten als arguments, sinó que atreu l’atenció del lector tot enquadrant l’ambient, triant curiosament les paraules, clares i concises i sense carregar excessivament les descripcions. Presenta els personatges i a continuació introdueix un conflicte. I tot amb una expressió vivíssima.

Ha quedat clar, doncs, que les rondalles d’Alcover no són una obra tècnica ni científica, sinó literària. Però també és interessant parlar de les rondalles des del punt de vista folklòric. El mossèn va escriure les rondalles en estil popular tal com les hi explicaven, no es va dedicar a cercar els orígens i procedència que tenien ni les influències d’altres literatures populars. “Moltes d’elles són d’origen oriental o nòrdic, i són les mateixes que es conten a altres pobles i nacions” (Orpí, 2012).

“Les rondalles són mallorquines per la forma i pel llenguatge, però per llurs temes són patrimoni universal...” (Moll, 1934). Aquestes històries procedents d’altres territoris que la imaginació popular ens ha apropiat han aconseguit adaptar-se a personatges que han existit realment dins Mallorca; com Sebastià Gelabert (*En Tià de Sa Real*), Sant Vicenç Ferrer (*Sant Vicenç Ferrer*), o Jaume el Conqueridor (*El rei En Jaume*). La rondalla de *Na Magraneta* és equivalent a *Blancaneus i els set nanets*, i *La llàmpria meravellosa* es pot comparar amb *Aladí i la llàntia meravellosa*. Afegeix Orpí que el poble de Mallorca les ha sabut assimilar amb encert i les ha marcat amb un segell personal i característic. Així, hi ha rondalles que tenen una relació estreta amb llegendes nòrdiques, alemanyes o noruegues. N’hi ha que estan emparentades amb contes populars russos, en què abunden personatges com bruixes i gegants, que tan sovint apareixen a les rondalles mallorquines. I n’hi ha que neixen de l’esperit catòlic de l’illa. Trobem mites i llegendes derivats dels evangelis apòcrifs, que es

van divulgar entre els cristians dels primers segles; hi ha alguna rondalla de caràcter mitològic, i també llegendes d'origen àrab o morisc, que van deixar en herència els antics dominadors de Mallorca o els seus descendents convertits, i que tenen una clara influència en la literatura popular mallorquina.

2.3. Rondalles mallorquines i les seves traduccions

Les rondalles mallorquines i el pseudònim d'*En Jordi des Racó* han cridat l'atenció a dins Mallorca, però també a fora. Per això, al llarg de la història se n'han fet moltes traduccions parcials. Teodor Llorente Falcó va escriure unes quantes rondalles en castellà sota el títol de *Cuentos maravillosos* i moltes altres van ser traduïdes a l'anglès per George B. Dane. S'han fet edicions en francès, alemany, romanès, txec i rus. Gràcies a totes les traduccions, les *Rondalles Mallorquines* han travessat el mar i fronteres i han servit per a l'estudi comparat de les rondalles universals. En aquest apartat, posarem especial atenció a les traduccions en castellà de Llorente Falcó, ja que el treball és sobre traducció català-espanyol.

Jaume Guiscafrè, professor del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB, reuneix en un volum, a instàncies de M. Magdalena Gelabert, tres articles sobre l'obra rondallística d'Alcover que ja havien aparegut en revistes especialitzades: *Una bibliografia de les edicions i les traduccions de l'Aplec de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó*, publicada a *Randa*, 38 (1996); *Antoni M. Alcover, l'instituidor del cànon rondallístic*, que es va publicar en versió trilingüe català-espanyol-anglès a la revista *Ooohéee*, 3 (2007). I, finalment, *Antoni M. Alcover, el narrador generós*, que es va publicar en francès a *Cahiers de Littérature Orale*, 72 (2012). Guiscafrè revisa i actualitza aquests articles i els recull en un volum titulat *Es jaquet d'en Jordi des Racó*, que la col·lecció Escorcolls publica el juny del 2017.

Les primeres notícies sobre traduccions de rondalles mallorquines daten del 1897, quan el francès Paul Sébillot va escriure a Alcover dient-li que, en cas d'haver-ho sabut abans, hauria traduït algunes rondalles a l'aplec de *Contes espagnols* que havia publicat. I el juliol del 1903, la *Gazeta de Mallorca* va anunciar que un escriptor de Praga demanava autorització per a dur a terme dos projectes de traducció al txec dels tres primers volums: *O Literature Katalánské*.

Però, les primeres traduccions de rondalles de l'*Aplec* no es van publicar fins al 1913, i en castellà. Alcover en va donar notícia: Josep Carner va traduir en un volum cinc o sis rondalles de l'*Aplec*. Aquesta edició, titulada *Cuentos de la Isla Dorada*, seria escampada per tot Espanya i Amèrica. Al pròleg de la segona edició del primer volum de l'*Aplec* del 1915, Alcover torna a referir-se als projectes de traducció al txec i al francès, i a dos més, un a l'alemany (Hadwiger) i l'altre a l'espanyol (Llorente Falcó). No obstant això, no hi ha evidències de les traduccions ni a l'alemany ni al francès. I sembla que Pikhart, traductor al txec, tampoc no degué dur a terme les traduccions, ja que no se n'han trobat indicis.

L'únic que va publicar les traduccions, doncs, va ser l'advocat i periodista Teodor Llorente Falcó. El 1914 va aparèixer el volum de *Cuentos Maravillosos* a què fa referència Alcover, i el 1928 en va publicar un altre: *Nuevos Cuentos Maravillosos*. El primer volum recopila deu rondalles alcoverianes que es van publicar entre 1899 i 1913. A diferència d'Alcover, l'autor valencià va escriure pensant en els infants com a destinataris de les seves històries. Tot i això, el lèxic que utilitza és molt ric i no usa expressions massa senzilles ni marques d'oralitat.

Maria Pilar Perea, en un article per a la Universitat de Barcelona, fa una aproximació a les traduccions a castellà i anglès de les rondalles mallorquines. Segons Perea (2016), Llorente Falcó va mantenir els títols sense modificar-los gaire: suprimeix l'article personal quan cal (*Na Filet d'or / Hilito de oro*); i en altres casos hi posa l'article determinat (*Es cavallet de set colors / El caballito de los siete colores*); a vegades afegeix informació (*Tres germanes i un gigant / La historia de las tres hermanas y el gigante*); o suprimeix la part explicativa del títol (*La Bella Ventura o Es Ca Negre sense nas / La buenaventura*). A *Es filats / El cazador de pajaritos con red*, veiem que el títol en castellà és més clar o informatiu, ja que parla de fils que serveixen per caçar o pescar.

Pel que fa al cèlebre inici de les rondalles "Això era...", amb el qual comencen la majoria d'elles, Llorente Falcó ho resol amb frases explicatives o descriptives més complexes ("Això era un rei moro que tenia una reina ben bona dona" / "En aquellos lejanos tiempos, en que los moros compartían con los cristianos la dominación de España, gobernaba en uno de los Estados musulmanes un Rey cuya mujer era buena y cariñosa...")

En la introducció de les rondalles mai s'interpel·la al lector (sí que es fa en el cos o al final de la narració). En canvi, en la traducció, Falcó utilitza "señor" per guanyar-se l'atenció del lector des de l'inici: "Això era una pobra viuda que només tenia una fia..." / "Pues, señor...:"

era una viuda que no tenía más que una hija...”. Les traduccions castellanques, en general, són lliures respecte a l’estructura i al lèxic: “Na Catalina, més viva que una centella i que pesava es sol abans de sortir.” / “Catalina, [...] era más viva que una ardilla y tan lista que oís crecer la hierba.”

Quant als finals, les rondalles mallorquines acaben de quatre maneres diferents: O bé amb “I, qui no ho creu, que ho vaja a cercar”; una opció que Llorente mai no emprà; o amb una formulació religiosa, que en castellà tampoc no reproduïx: “I encara són vius, si no són morts. I al cel mos vegem tots plegats. Amèn”; també poden acabar amb un ensenyament moral, que sí que es trasllada a les traduccions en castellà: “Per això, honrar pare i mare, i fora son i uis ben espolsats!” / “Conque ya lo sabéis, niños: ¡honrar padre y madre, no ser dormilones y tener los ojos bien despabilados!”; i en altres ocasions, la rondalla acaba al mateix final de la narració, sense cap fórmula de tancament, i Falcó ho reproduïx amb un final equivalent.

Seguint cronològicament, les traduccions a l’anglès de les rondalles les van inaugurar George Ezra Dane i Beatrice J. Dane. Van redactar tretze relats i els van recopilar al volum *Once There Was and Was Not* (Nova York, 1931). En morir Alcover, hi va haver un augment en les traduccions de les rondalles, sempre en volums antològics, ja que no existeix una traducció completa de totes les rondalles de l’*Aplec*.

La primera traducció que va aparèixer al francès va ser la de Peter Roderik amb *Rondaies de l’Ile Dorée* (1937), un volum gairebé idèntic al de la traducció de Carner que ja hem esmentat més amunt. La llengua a què s’ha traduït més és l’anglès, sobretot gràcies a la tasca de David Huelin, que va publicar a Buenos Aires un primer volum amb quinze textos. Però el gruix de les seves traduccions les va publicar l’editorial Moll: *Folk Tales of Mallorca* (1988 i 1999) i *The Best Folk Tales of Mallorca* (2007), publicat pòstumament. El 1970, l’escriptor Alexander Mehdevi va publicar *Bungling Pedro & other Majorcan Tales* a l’editorial novaïorquesa Alfred A. Knopf, de traduccions de rondalles de l’*Aplec*. Robert H. Doehm va dur a terme la primera traducció a l’alemany, *Märchen aus Mallorca*, i la va publicar el 1945. Donem per fet que la primera i única traducció que es va fer al japonès d’una selecció de rondalles és la de Ko Tazawa, el 2012.

El naixement de la Institució Pública Antoni M. Alcover, el 1999, i sobretot, la dedicació de M. Magdalena Gelabert, han suposat un impuls important per a traduccions de l’*Aplec*. Entre

el 2011 i 2017, la col·lecció Escorcolls va publicar en sis volums les traduccions de cinc rondalles al romanès, al rus, a l'anglès, al txec, a l'alemany i al francès.

2.4. Característiques lingüístiques del mallorquí

Mossèn Alcover sovint emprà procediments expressius que copia de les maneres de parlar pròpies dels narradors orals. Als seus textos hi apareixen tot de recursos expressius que s'havien usat durant segles, i en l'escriptura de les rondalles utilitza la gramàtica comuna de la comunicació oral.

Hi ha molts trets de la varietat mallorquina que afecten diversos àmbits de la lingüística i que convé tenir presents. Les explicacions a continuació aniran acompanyades d'exemples extrets de les dues rondalles amb què treballem.

2.4.1. Morfologia verbal

- Es conserven les formes verbals arcaiques. L'ús de la primera persona del present d'indicatiu va normalment sense desinència: no hi *falt*, aont me *trob?*, li *deman*.
- Els verbs de la tercera conjugació poden ser *purs* i *incoatius*. Els incoatius són els que afegeixen l'increment *esc* o *eix*: m'*aglapesquen*, me *segueixs*.
- La vocal temàtica *a* per la primera i segona persona del plural del present d'indicatiu de la primera conjugació. Acaben en -am i -au i no en -em i -eu: les *saupam*, *mirau* si en va sebre.
- Les desinències del present de subjuntiu són normalment -i, -is, etc. (*canti*, *cantis*, *vagi*, *vagis*). Però s'usen les formes en -a, -es: sols que no m'*agaf*, fins que en *vulgues*, voldria que em *diguesses*.
- L'imperfet de subjuntiu de la primera conjugació té com a desinències més generals -às, -assis, etc. (*parlàs*, *parlassis*, etc.). Però també tenim les variants en -és, -essis, etc. (*parlés*, *parlessis*).
- La vocal temàtica -às de l'imperfet de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació: *ordenàs*.
- La primera persona singular del present d'indicatiu del verb ser és *som* o *soc*: *Som jo* o *som un altre?*
- Les formes pròpies de les Illes Balears dels verbs *tenir* i *venir* són *tenc*, *vénc*, *tengui*, *véngui*, i dels derivats, *entrengut*.

2.4.2. Morfologia pronominal

- Destaquen les formes plenes en posició preposada al verb. *Me deixa, te dic, se posà, vos puc assegurar i sortir-ne* no són incorrectes però no es recomanen en registres neutres. La variant *mos* només es pot usar en registres informals. Per exemple: *mos amagam*, o la forma posposada *amagar-mos*. El reflex de la llengua antiga s'aprecia en l'ordre de les combinacions pronominals: *la m'aplega, el se mira*.

2.4.3. Article salat i article literari

- En el registre escrit, en general, en mallorquí s'empra l'article literari (el, la, els, les), però en els registres informals, a les rondalles i textos orals, sovint pensats per ser llegits, es conserva l'article salat. En masculí singular: *es peix, s'aucelló, amb so carretó* (so quan hi ha la preposició *amb* davant); en femení singular: *sa titina, s'arada, amb sa vista*. Pel masculí plural; *es carrer, ets amics* (ets davant vocal), *amb sos morros*. I femení plural; *ses costelles, ses aletes, amb ses mans*.

2.4.4. Sintaxi

- La conjunció *com* amb valor temporal (*quan*): *com era al·lotinoi, com hagué sentit...*
- El relatiu personal *qui* amb valor de subjecte: *an es qui s'arramba, es carreró qui va de Son Crespí Vei...*
- Auxiliar *esser*: *ja és partida*
- Apareix amb freqüència la preposició creuada *an*, formada a partir de *a* i *en*, en les seqüències del tipus *an el(s)*: *an en Quemunyes, an es clotell*; i també quan va seguida de pronom relatiu o interrogatiu: *an-a qui?*

3. ANÀLISI DE LES TRADUCCIONS I CLASSIFICACIÓ EN CATEGORIES

3.1. Públic al qual van dirigides

Abans de dur a terme les traduccions, hem de tenir clar cap a quin públic volem traduir. És a dir, quin tipus de lector ens imaginem llegint les nostres traduccions. Segons M. Magdalena Gelabert (2018), les rondalles són atractives i agraden a tots els públics, tant als petits com als grans, no tenen contraindicacions ni límits d'edat, ans al contrari, entretenen i ensenyen. Les

rondalles protagonitzades per animals i les rondalles meravelloses que contenen elements màgics sí que solen dirigir-se al públic infantil. En canvi, les rondalles de costums, que reflecteixen la vida agrària i protagonitzades per personatges adults, no solen cridar tant l'atenció dels petits lectors. Podem treballar amb les rondalles en l'àmbit educatiu i didàctic, però també les podem llegir per simple entreteniment. El cert és que un gran nombre de rondalles s'ha adaptat a la literatura infantil, redactades amb vocabulari senzill i amb lletra lligada per a la pràctica de lectura i escriptura, i amb il·lustracions que acompanyen el text. La nostra intenció en aquest TFG no és traduir rondalles i adaptar-les en un castellà fàcil perquè infants les puguin llegir sense ajuda, sinó crear textos que qualsevol lector amb bons coneixements d'espanyol pugui entendre i gaudir; sigui en l'etapa adolescent o adulta. S'ha intentat respectar en tot moment les rondalles alcoverianes; s'ha conservat Mallorca com a escenari dels contes i s'han mantingut els noms propis. Però, les expressions que en espanyol tenen una equivalència complexa, a vegades s'han neutralitzat, per posar-les a l'abast de tothom.

3.2. Reflexió de les dificultats de traducció

Durant el procés de traducció hem trobat moltes dificultats, sobretot de vocabulari, gairebé sempre causades per la diferència entre el mallorquí que es parlava en l'època en què Alcover va recollir les rondalles, amb l'afegit de la complexitat lingüística que ell hi va introduir per a fer-les més literàries i el mallorquí que es parla avui. El medi rural en què s'ubiquen i els elements de la pagesia suposen una gran dificultat a l'hora de comprendre bé les rondalles. La riquesa lèxica i expressiva desborda els textos, i trobar equivalents en castellà a vegades resulta molt complicat: primer, perquè en moltes ocasions ha sigut difícil comprendre algunes frases, i segon, perquè el meu nivell de castellà no és elevat com per abastar tots els significats i expressions que apareixen. Cal recordar que l'objectiu no és fer un text en castellà arcaic que traslladi fidelment les rondalles d'Alcover, sinó un text que estigui a mig camí entre el castellà actual, comprensible pel lector general, i l'essència rondallística mallorquina original. És a dir, hem volgut respectar en tot moment els textos originals, sense traslladar les ubicacions de les històries a la península, però adaptant les complexitats del mallorquí al lector de parla espanyola.

3.3. Classificació de les categories

Un cop fetes les traduccions de les rondalles, hem classificat en categories o grups tots els elements que han suposat dificultats de traducció. A mesura que anàvem llegint i traduint,

agrupavem les frases, les paraules, o trets que cridessin l'atenció en grups, per poder-los classificar més endavant. Hi ha trets dels dos textos que tot i que no hagin significat una dificultat de traducció, considerem que han d'aparèixer classificats, bé perquè representen trets del mallorquí oral, o perquè poden suposar dificultats per algú de fora de Mallorca. La majoria de les paraules i expressions classificades són de la rondalla de *Sa titina i sa geneta*, ja que és molt més llarga i complexa que *Mestre Jaume Figuereta*.

3.3.1. Espècies de plantes i animals

Hem seguit, en menor o major mesura, el mateix procés per a la cerca de tots els termes d'animals: primer hem cercat el nom que apareix a la versió original al *Diccionari Català-Valencià-Balear*, que ha ajudat a trobar el nom comú i el nom científic de l'animal en qüestió, i amb el Cercaterm del TERMCAT i el document en línia *Vocabulari Forestal de la Xarxa Vives d'Universitats* hem trobat la traducció en castellà. Ho hem ordenat tot en una taula per facilitar la feina i a continuació en desenvoluparem els continguts.

El títol de la rondalla ja conté el nom d'un ocell, la titina, i el d'un mamífer, la geneta. Una titina és un ocell petit que trobem arreu del territori dels Països Catalans, i per això rep molts noms diferents, però el més comú és Cuereta blanca. A Mallorca, però, es coneix més per titina o titeta. Gràcies al nom científic *Motacilla alba*, podem saber que en castellà s'anomena *aguzanieves*, que és un substantiu femení. Seguint el mateix procés, la geneta, coneguda arreu pel mateix nom o per gat mesquer, en castellà es coneix per *gineta*, o *jineta*, ambdues formes s'accepten, o *gato almizclero*. Per popularitat i similitud amb la forma en català, ho hem traduït per "gineta".

També apareixen noms d'animals que, si bé són comuns arreu i popularment coneguts, els hem inclòs en aquesta categoria perquè són animals. L'ase, l'hem traduït per *asno*; *galina* és una forma dialectal per dir gallina; un falcó és un *halcón* i un colom és una *paloma*. Igualment, tot apareix al TERMCAT, a l'enciclopèdia.cat i al *Vocabulari forestal de la Xarxa Vives d'Universitats*.

On hem trobat clares dificultats de traducció ha estat en el llistat de noms de peixos que apareix a la rondalla, ja que de seguida podem deduir que són formes dialectals, i sabem que de noms per referir-se a un peix n'hi ha tants com territoris on es pesca. Per això, les fonts que hem triat per a les traduccions són el Gabinet de terminologia de la UIB; noms de peixos

i mariscs, i ho hem contrastat amb el TERMCAT i el DCVB. Així, hem optat per la forma més comuna o més utilitzada en castellà dels noms de peixos: Una oblada és una *oblada*, un calroig és un *cabracho*, una escórpera, un *rascacio*, un alatxó és una *alacha*, un moll, un *salmonete*, etc.

Finalment, per a la traducció de noms de plantes i arbres hem fet servir l'Herbari virtual el Mediterrani Occidental, de la UIB, i el DCVB. Així, un revell, que es coneix pels noms comuns d'ullastre, oastre o rabell, i per les formes dialectals revell o ravell, en castellà és un *acebuche*. Les figueres de moro es coneixen per molts noms diferents, i en castellà s'anomena *chumbera*. Finalment, un romeguer és una *zarza*.

3.3.2. Expressions i frases fetes

Si una cosa caracteritza les rondalles mallorquines és la col·loquialitat, i és que estan farcides d'expressions, de refranys i frases fetes, algunes de les quals són conegudes arreu de l'illa i encara s'utilitzen avui dia i algunes altres només s'empren en textos literaris, com són les rondalles, o es releguen a certs àmbits de la vida, com pot ser la pagesia o la religió. El món evoluciona, i amb ell la llengua. Les necessitats de comunicació no són les mateixes, i el vocabulari i l'imaginari lingüístic dels pagesos mallorquins es va perdent amb els anys. Les rondalles d'En Jordi des Racó són clau en la conservació d'aquestes expressions col·loquials de principis del segle XX.

Per al procés de traducció hi havia bàsicament dues opcions: buscar equivalents en castellà per a totes les expressions, o bé neutralitzar-les. Si decidíem neutralitzar, es perdia l'importantíssim component expressiu col·loquial de les versions originals, però si optàvem per traduir-ho tot amb equivalents en castellà, existia el risc d'equivocar-nos i de caure en falses equivalències, o directament de no trobar resultats. Per això, hem anat trobant punts intermedis; en alguns casos hem emprat una tècnica i en altres, una altra, per tal que el text resultés natural al lector, entenedor i adaptat a un castellà actual, però sense perdre la riquesa expressiva que tant caracteritza les rondalles mallorquines.

Per la gran majoria d'expressions que hem recollit ha servit de gran ajuda el *Diccionari d'expressions lingüístiques recollides a les Rondalles Mallorquines d'en Jordi des Racó*, d'Antoni Lull Martí. Val a dir que aquest diccionari és molt útil a l'hora de comprendre el significat de moltes expressions, locucions o dites en mallorquí, però no hi ha les traduccions

en castellà, i per això hem hagut d'usar altres fonts, com la RAE, el DCVB, l'Optimot, la Revista de Folklore de la Fundación Joaquín Díaz, la #RAEconsultas, de Twitter o la Paremiologia catalana comparada digital. Les expressions i frases fetes a continuació estan ordenades per ordre d'aparició, i al costat apareix la pàgina de la rondalla annexada en què es troben.

Sa titina i sa geneta

Això era... (pàg. 39): és una fórmula per començar els contes molt usada a les rondalles. La proposta en la traducció és *Érase una vez*, ja que hem comparat contes infantils en català i castellà i aquesta és una de les fórmules més emprades i reconegudes.

Pegar fua (pàg. 39): segons el DCVB, 'llançar-se impetuosament contra algú o alguna cosa'. En castellà es pot dir *coger ímpetu*, *embestida* o *acometida*, però *coger impulso* sembla més adequat i idiomàtic pel nivell de la traducció.

Bona estic jo (pàg. 40): en el primer diàleg de la rondalla la geneta diu "Bona estic jo per amollar-te". Estar bo o bona (algú), segons el *Diccionari d'expressions lingüístiques* s'utilitza irònicament. Es diu d'algú que no està disposat a fer allò que algú altre vol que faci. Per a la traducció, se'ns va acudir *lo llevas claro*, però alhora semblava un to massa col·loquial en comparació amb l'expressió original, així que ho vam cercar. *Llevarlo claro/ir listo*: 'tenerlo muy difícil; creer, querer o esperar algo equivocadamente'. Coincidia amb el significat que buscàvem, així que ens vam decantar per *vas lista*.

Badar uns uis com uns salers (pàg. 40): significa 'estar molt atent o vigilant', i en castellà l'expressió més usada és *abrir los ojos como platos*.

Tan cert com hi ha Déu (pàg. 40): les expressions religioses abunden a les rondalles mallorquines. En aquest cas és una locució adverbial que s'empra per jurar. Després de llegir l'article de *Tópicos religiosos en el español coloquial*, de la revista de folklore de la Fundación Joaquín Díaz, hem considerat que es pot traduir literalment: *Tan cierto como hay Dios*, ja que en castellà s'usa sovint.

Donar paraula (pàg. 40): és una locució verbal que apareix al DCVB i s'utilitza quan volem prometre una cosa seriosament. En castellà, segons la RAE, *dar palabra* té el mateix significat de promesa.

Que em tiren d'una passa (pàg. 40): és una fórmula que s'empra a Mallorca per a afirmar una cosa com a molt segura. En castellà coneixiem l'expressió *que me aspen*, i la vam cercar per confirmar si era una bona opció per a la traducció. S'utilitza per expressar que una cosa és certa. El verb *aspar* surt al DLE de la RAE i significa fixar en una aspa o creu. Per tant, si diem *que me aspen* és com dir “que em crucifiquin”. Sol anar acompanyada d'una oració condicional.

Primer hi va es coll (pàg. 41): és una expressió equivalent a: “Primer cauré mort/morta”. Es reafirma la negació a fer una cosa.

Estar en boca (pàg. 41): significa, segons el *Diccionari d'expressions lingüístiques*, ‘tenir talent, tenir gana’. Es pot traduir per *hambre* o *apetito*.

Conèixer algú o alguna cosa més que es mal temps (pàg. 41): la geneta diu que coneix el peixeter de Manacor més que el mal temps. És a dir, que el coneix molt bé. L'expressió *conocer como a la palma de mi mano* es pot emprar per referir-se a persones. Com que era preferible utilitzar una expressió, com a la versió original, vam optar per aquesta.

Passar s'arada davant es bou (pàg. 41): s'utilitza arreu en català per expressar precipitació o alteració de l'ordre natural o lògic de les coses. Segons la paremiologia catalana, en castellà trobem la mateixa expressió: *poner el carro delante de los bueyes*, o bé, *empezar la casa por el tejado*. Hem optat per l'opció que més s'assembla a l'original, perquè manté els elements del món rural, l'arada i el bou, que formen l'escenari de la rondalla.

Fer por (pàg. 41): segons el DCVB: ‘esser una cosa extraordinària, sorprenent per alguna condició dolenta (val.), i per ext., per alguna qualitat molt excessiva, per la seva magnitud desorbitada, etc’. (Bal.) Apareix a la rondalla *Sa titina i sa geneta* per descriure la bona pinta que fan les covonades de peix. En castellà, cal trobar una manera d'expressar aquesta magnitud. Podem dir *para volverse loco* o *que daba gozo verlas*, ja que són expressions força orals i col·loquials.

A esclata-bufetes (pàg. 41): apareix al diccionari de *Refranys i dites de la nostra terra*, de Jaume Alzamora Bisbal. Significa beure fins a no poder més. Ho podem traduir per *beber hasta reventar, a más no poder*. Hem optat per la primera opció, que és una col·locació molt habitual.

Cap a Manacor falta gent (pàg. 42): al *Diccionari de sinònims de frases fetes de Maria Teresa Espinal* es defineix com a: '(a algun lloc) falta gent, locució que es posa a frases exclamatives indicadores de direcció per intensificar-les / expressió festiva indicant una acció obligada'. La traducció en aquest cas era força lliure, ja que no es tracta d'una expressió amb un clar equivalent en castellà. Per això, proposem *rumbo a Manacor, que ya estamos tardando*.

Envergar (pàg. 42): aquest verb apareix a la rondalla en dues ocasions, juntament amb els substantius "llongo" i "fua". Només s'utilitza a Mallorca i a Eivissa, així que té un ús molt dialectal. Substitueix una multitud de verbs que expressen les idees de llançar, posar, aplicar, aficar, pegar, entimar o menjar. Al *Diccionari d'expressions lingüístiques* hi trobem que un "llongo" és una passa o un bot molt llarg, i que "envergar llongo" significa 'partir molt ràpidament'. "Fua" és investida; 'impuls per a agafar una cosa, per a fugir, etc.' I "envergar fua" és "emprendre una correguda". He decidit que *coger embestida* i *emprende carrera* són opcions bones de traducció.

No donar-se raó a ses barres (pàg. 42): apareix al *Diccionari de frases fetes de Maria Teresa Espinal*. Significa menjar molt i sense interrupció. També es pot dir "menjar com un conill". En castellà tenim l'expressió *ponerse las botas*, que designa algú que està consumint molt de menjar.

Tirar llamps i pestes (pàg. 42): significa maleir, parlar amb paraules de gran irritació contra algú o alguna cosa. En un principi vàrem deixar *maldiciendo*, però després vam pensar en l'expressió *echar pestes a alguien*, que vol dir el mateix, i ho vàrem cercar a la *Paremiologia catalana comparada digital*. Com que hi apareix, vam canviar la proposta de traducció.

Fer ui (pàg. 42): apareix a la frase "cuidant a fer ui", quan en Quemunes persegueix la titina. No hem trobat a cap obra lexicogràfica el significat d'aquesta expressió. Al DCVB apareix: 'Fer ull: aclarir-se el cel deixant-se veure un tros de cel sense núvols'. Però aquest significat no té res a veure amb el context de la rondalla. També apareix el significat: 'desfer-se,

destruir-se completament (mall.)’. Si bé aquesta definició podria coincidir més, no acaba de tenir gaire sentit. Per context, vam entendre que volia dir caure a terra, ja que recorda a “passar per ull”, però no ho podíem comprovar. Així que vam consultar-li a na M. Magdalena Gelabert, filòloga i escriptora. Va explicar que “fer ui”, en aquest cas, simplement era una manera de dir que en Quemunyes estava cansat, esgotat, i que no podia més. Així que vàrem traduir-ho per *agotado*.

No veure-hi de cap bolla (pàg. 43): segons *Espigolant dins l’antigor*, significa ‘no veure-hi gens o estar molt ofusat’. Vam neutralitzar la frase, dient *si no veía nada*, perquè només se’ns acudia l’expressió *no ver tres en un burro* i semblava innecessària, ja que té una càrrega molt més expressiva que la frase original.

Estar per bèstia (pàg. 43): segons el *Diccionari d’expressions lingüístiques*: ‘no estar atent a allò que interessa’. Vam considerar neutralitzar-ho i posar *no estabas atento* o *estabas empanado*, però en castellà tenim l’expressió *estar en Babia*, que és molt popular i reconeguda, i té el mateix significat que el text en català, així que la vam preferir.

Fer es tro (pàg. 43): segons el *Diccionari d’expressions lingüístiques*: ‘fer gran excés de plors, de crits, de demostracions de ràbia, etc.’. Vàrem trobar que la perífrasi *romper a llorar* traslladava perfectament el significat original i és una construcció molt emprada i reconeguda en castellà.

Esplet de llenya (pàg. 43): s’ha de cercar “llenya” al DCVB. S’utilitza en sentit figurat: ‘Tupada; acte de donar o rebre cops forts, que fan mal’. En castellà es pot traduir per *palo*, *paliza*, *tunda* o *zurra*. Ens hem decantat per *paliza a plomo en las costillas*.

Enfornar (pàg. 43): és un verb que trobem al *Diccionari d’expressions lingüístiques* i s’utilitza en sentit figurat: ‘engolir-se coses de menjar’. Com que en castellà “hornear” no es pot fer servir amb aquest significat de menjar, hem triat l’opció més neutra: *engullir*.

Pegar-la (pàg. 44): la geneta li demana a la titina: *on la pegam avui?* Al DCVB hi ha tres accepcions, i la que coincideix amb el significat en aquest context és la primera: ‘Actuar, obrar, desplegar la pròpia activitat (Mall., Men.)’. Els verbs *armar*, *pegarle*, *darle*... són opcions vàlides de traducció.

Anar fora corda (pàg. 45): anar (o estar) fora corda vol dir estar molt excitat passionalment (d'ira, alegria, entusiasme, etc.). Com que no hem trobat cap expressió en castellà que transmeti la mateixa idea, ho hem traduït per *excitada*.

Endavant ses atxes (pàg. 45): segons enciclopèdia.cat: ‘expressió per a indicar la voluntat de prosseguir en una acció malgrat les dificultats, o la resignació que vagi endavant una cosa que hom voldria evitar’. En aquest fragment de *Sa titina i sa geneta*, es pot traduir per *manos a la obra*, ja que és una frase que obre pas a l’acció que els animals fan a continuació.

Eixamplar es potons (pàg. 45): s’usa a Mallorca i és una locució eufemística per referir-nos a la mort. En castellà se’ns va acudir l’equivalent *estirar la pata*. Ho vam comprovar per si de cas i per veure quines altres opcions hi havia per a la traducció. Efectivament, vol dir morir i és molt fidel a l’original, perquè les dues expressions parlen de potes.

Tornar-hi (pàg. 45): en aquest cas, *ja hi tornaràs*, és el que diu la titina per renyar la geneta per voler-se-la menjar. Per tant, i com trobem al DCVB, és una ‘exclamació que s’usa figuradament en to de reny o d’impaciència davant una cosa que es repeteix inoportunament’. Precisament, el que la titina li està dient a la geneta és que no hi tornarà. En castellà trobem l’expressió *pensar algo dos veces*, que encaixa adequadament amb el to i significat original.

Mestre Jaume Figuereta

Per paga (pàg. 46): per afegitó, endemés. També pot tenir una funció purament il·lativa, equivalent a *i és que*. Apareix a Mestre Jaume Figuereta, quan fra-porter i el pare guardià van a veure Mestre Jaume, que encara està gat. Es pot traduir per *para colmo* o *por si fuera poco* o algun equivalent.

Escorxar (pàg. 46): aquest verb va acompanyat de moix o gat i s’empra per dir “passar una borratxera”. Segons el DCVB: ‘Escorxar un gat (una moneia, una meula, un meu, una gatera, etc.): passar una borratxera dormint (Mall., Men.)’. Mestre Jaume encara no havia escorxat el gat quan fra-porter i el pare guardià el van a veure. En castellà no hem trobat cap expressió equivalent, així que hem optat per neutralitzar-ho i dir *pasar la borrachera*.

Mal a pler (pàg. 46): apareix al *Diccionari d’expressions lingüístiques*. “Pler” tot sol significa “plaer”. I “donar pler”, “donar gust”. “Estar a pler” (sentir-se o trobar-se qualcú):

“gaudint de benestar, còmode”. Per contra, “estar mal a pler”, “a disgust, neguitós, incòmode”. Hem traduït aquesta expressió per *se sentía incómodo*, ja que transmet el significat real i no hem trobat cap expressió o frase feta en castellà que ho descrigui.

Com és vernadíssim (pàg. 46): segons el DCVB, és una locució mallorquina que prové de la deformació eufèmica de *com és vera la missa*. Té un to exclamatiu i de sorpresa, per això ho hem resolt per *¿será verdad?*

No saber-ne mè ni perdiu (pàg. 47): segons el DCVB: ‘no saber-ne res més (Mall.)’. El narrador diu que la dona de Mestre Jaume no en sabia ni mè ni perdiu, perquè el seu home no havia aparegut en tota la nit. En castellà hem optat per *no sabía nada de él*, ja que no hem trobat una altra expressió alternativa, i si només diguéssim *no sabía nada*, hi faltaria informació.

Servir per vegada (pàg. 47): (a qualcú una experiència), ‘quedar-ne avisat, o escarmentat’. A Mestre Jaume li serveix per vegada l’experiència, és a dir, queda avisat. *Le sirvió de aviso* trasllada adequadament el significat i conservem el verb “servir”.

3.3.3. Marques d’oralitat

Hi ha alguns elements del text que més que frases fetes o expressions populars són marques d’oralitat. És a dir, marques que ens recorden a una història narrada oralment i que Alcover va escriure per a fer les rondalles més properes. Aquestes marques d’oralitat també apel·len al lector, com si fos Alcover en persona que ens les estigués explicant. També estan ordenades per ordre d’aparició i s’hi indica la pàgina on es troben.

Ja ho crec que (pàgs 41 i 45): és una construcció molt usada a Mallorca. A *Sa titina i sa geneta* apareix en diverses ocasions, i serveix per donar èmfasi. Per exemple, *ja ho crec que se n’hi anaren, a amagar-se...*, *ja ho crec que ho va esser, es carro d’en Quemunyes* o *i ja ho crec que hi quedà ben enclosa sa geneta*. En ser una expressió molt dialectal, no hem trobat un equivalent en castellà. Per això, hem decidit deixar, en tots tres casos, *ya lo creo que*. És cert que sona molt mallorquí, però no hem d’oblidar que les rondalles són mallorquines, i en traduir-les no intentem allunyar-nos-en, sinó acostar-les als lectors en castellà.

Espera qui espera (pàg 41): aquesta construcció s'empra molt en els contes infantils i a les rondalles mallorquines. No apareix a cap obra lexicogràfica, però per previ coneixement de l'expressió podem dir que s'utilitza per dir que l'acció del verb es fa de manera prolongada. És a dir, *espera qui espera* vol dir esperar durant molta estona. També es troba sovint amb el verb caminar: *camina qui camina*, o *camina que caminarà*, i vol dir caminar durant molt de temps, o un temps indefinit. La funció que té és bàsicament estètica. Val a dir que en la traducció hauria de ser *espera que te espera*, ja que la conjunció *qui* té un ús dialectal i antic, i s'usa en lloc de la conjunció *que*, (segurament per efecte de la confusió que també hi ha entre les formes *qui* i *que* de relatiu).

3.3.4. Noms de personatges i topònims

Quemunyes: en un principi vam decidir no traduir aquest nom i només canviar la *ny* a la grafia espanyola: Quemuñes. Més tard, vàrem descobrir que Camuñas és un personatge de la cultura popular, equivalent a l'home del sac, que es dedica a segrestar infants. Tot i que en Quemunyes el peixeter de la rondalla de *Sa titina i sa geneta* no sembla un home que segrestaria nens, sí que transmet antipatia, i ja que en castellà existeix la figura de Camuñas, vam decidir canviar la proposta i anomenar-lo Camuñas.

Gelat: és el nom de l'ase del peixeter de Manacor. És un nom fàcilment traduïble, no té truc, i l'hem anomenat Helado.

Mestre Jaume Figuereta: Jaume Figuereta l'hem deixat igual, ja que és el protagonista d'una rondalla mallorquina, però hem optat per "maese" enlloc de "maestro", que és una forma desusada i obsoleta en castellà, i així conservem el to original. Segons la RAE: 'persona que es práctica en una materia y la maneja con desenvoltura'.

Mendia: no ho hem traduït, ja que és el nom d'una possessió de Manacor.

Santa Cirga: no ho hem traduït, ja que és el nom d'una possessió de Manacor. De fet, és la possessió on va néixer Mossèn Alcover.

Manacor: no té traducció.

Son Crespí Vei/Son Crespí Nou: Son Crespí Viejo/Son Crespí Nuevo: hem traduït parcialment el nom.

Son Cigala: no ho hem traduït, ja que és el nom d'una possessió de Manacor.

Ciutat de Mallorca: a Mallorca, la capital es coneix popularment com a Ciutat. En la traducció hem optat per utilitzar el nom més conegut, Palma.

Convent de Sant Francesc: hem decidit traduir el nom general, *convento*, però no el nom propi de Sant Francesc.

3.3.5. Lèxic

El vocabulari de les rondalles sembla estar específicament triat per enriquir les històries. Molt d'aquest lèxic és comú en català, però hi ha una gran part de paraules d'ús restringit al català de Mallorca. Normalment, quan no entenem una paraula la podem deduir pel context. En el cas de les rondalles, però, sovint cal cercar bé el significat d'una paraula per entendre el context. Hi ha paraules que utilitzem amb un significat i a la rondalla apareix amb un altre significat diferent, o podem trobar mots que descriuen pràctiques tradicionals de la pagesia i que han quedat obsoletes. Fins i tot hi ha paraules que no apareixen a cap obra lexicogràfica. Davant d'aquesta darrera situació, hem demanat ajuda a persones adultes nascudes a Mallorca amb bagatge tradicional. Per entendre bé tots els significats ha sigut especialment útil el DCVB.

Sa titina i sa geneta

Empassolar (pàg. 40 i 42): és un verb equivalent a “empassar”. Segons el DCVB: ‘Menjar depressa o excessivament (Mall., Men.)’. En castellà es pot traduir per *zamparse o engullir*.

Sobretot (pàg. 40): segons el *Diccionari d'expressions lingüístiques*, sobre tot (o sobretot), a més de la seva funció adverbial amb el significat de “per damunt tot” o “principalment”, de la qual es troben exemples als textos de les rondaies, en altres ocasions té una funció il·lativa, com “en fi”, “resumint”. Apareix a *Sa titina i sa geneta*. “Sobretot, em pens que m'acabaria tot es de la mar”, diu la geneta, parlant del peix. Per context, vam pensar que aquí té una funció d'aclariment o d'afegiment. Per això, en castellà vam optar per dir *es más*.

Re-de-buida (pàg. 40): el prefixe “re-” marca èmfasi per dir, en aquest cas, que la panxa de la geneta està totalment buida. En castellà, hem considerat utilitzar el “más que” per emfatitzar: más que vacía.

Polissarda (pàg. 42): segons Rodamots, “polir” té el sentit de “furtar, robar” en l’argot català i en el francès, d’on es derivà el francès *polisson*, nom, antigament [1616], d’una mena de “lladregot, noiet lladre”. Avui tenim *polissó, polissona o polissarda*, especialment mallorquí, “entremaliat, nen dolent”. La introducció especial en el català de les Illes pot comprendre’s per la freqüència de *polissons* que s’embarcaven en petits vaixells, d’amagat, des de Marsella, i compareixien a Sóller, Andratx, Palma o Eivissa com a immigrants clandestins. Es pot traduir per *pícaro i pícara, granuja, polizón...*

Claveguera (pàg. 45): en català hi diu “claveguera”, però no es refereix a una claveguera com la coneixem, és a dir, a un conducte subterrani per on s’escorre l’aigua i la brutícia, sinó a un forat que travessa una paret d’hort o de tanca i serveix per a donar pas a l’aigua de pluja sobrerera (DCVB). En castellà aquest forat s’anomena *clavijera*. En el diccionari de la RAE es defineix com: ‘abertura hecha en las tapias de los huertos para que entre agua’. Sabent ja a què ens referim hem de decidir com traduir-ho. Amb la definició de la RAE hi diu que és un nom d’ús rural i d’Aragó. Per tant, és molt probable que el lector mitjà castellà no entengui el significat de *clavijera*, de la mateixa manera que el lector mallorquí entendre el significat més estès de claveguera. Per això, i agafant part de la definició de la RAE i part de la definició del DCVB, hem optat per traduir-ho com ‘abertura en una pared’.

Lloa (pàg. 45): ‘pedra planera que, posada amb certa inclinació damunt bastonets, i de vegades combinada amb altres pedres, constitueix una trampa per a agafar ocells, rates o altres animals petits, els quals enclou en desfer-se la combinació i caure la pedra de pla; cast. *losa*’. La caça amb lloses (anomenades en mallorquí vulgar “lloves”) és un procediment molt primitiu. L’aparell complet consta de cert nombre de peces: la principal, que és la pedra plana que ha d’encloure l’animal amb la seva caiguda, s’anomena “llosa” per tot arreu, però a certs pobles de Mallorca rep el nom especial de “tiba”.

Mestre Jaume Figuereta

Retgiró (pàg. 47): a Mallorca i Menorca, descriu una por intensa; forta alteració de l'ànim produïda per la por. Apareix a *Mestre Jaume Figuereta*, quan al protagonista li entra un retgiró, és a dir, es carrega de por. En castellà es pot traduir per *miedo*.

3.3.6. Adverbis, preposicions i conjuncions

De d'allà: locució adverbial que reforça l'expressivitat de verbs com *anar*, *partir*, *prendre* (cap a un lloc) i els seus sinònims (*copar-li*, *envelar-li*, etc.) DCVB: 'De d'allà: a) prep. A la altra banda, més lluny; cast. *allende*'. A *Sa titina i sa geneta* apareix en diverses ocasions: *per amunt, i de d'allà, I sa titina de d'allà, coixeu-coixeu...*

Deçà: de la part d'ací; cap a aquesta part; en castellà. *aquende*, de acá. Indica situació: *pegava una espipellada aquí, una espipellada allà i una altra allà deçà*.

La preposició a: Josep A. Grimalt a *Els articles en el parlar de Mallorca*, diu: La preposició *a* ordinàriament no es contreu amb cap dels dos articles, sinó que se'n manté separada prenent una N eufònica davant *el*, *es* i *ets*. Així tenim: *escriu an el pare guardià, an es llit, an es carrer d'es Sol, an ets amics*. La contracció *al* és inusitada, diuen *an el*, i la contracció *a's* només es troba a locucions com *a's mig de*, *a's cap de*. En trobem un exemple a Mestre Jaume Figuereta: *Vetací aqueix frare que hem trobat estès a's mig d'es carrer*.

4. CONCLUSIONS

Aquest treball naixia d'unir la passió per les històries i per la traducció. L'objectiu era traduir un parell de rondalles mallorquines al castellà i fer-ne una aproximació teòrica i pràctica. Així ho hem fet. Però tot plegat ha estat molt més que això. Ens vam endinsar en un treball de camp per aconseguir material, descobrir el món de les rondalles i aprendre molt més sobre la tasca de recol·lecció i edició que va emprendre Antoni Maria Alcover fa tants anys.

En el moment d'escriure un correu a la Institució Pública Antoni M. Alcover per demanar un dubte sobre el projecte de traduccions que havien iniciat feia uns anys, costava imaginar-se que acabaríem visitant personalment qui n'havia sigut la directora. Na M. Magdalena Gelabert ens va obrir les portes de casa seva i de la seva llibreria, pleníssima d'articles i tesis sobre Alcover i les rondalles, llengua i folklore. Des d'un banc del seu pati, ens va ajudar a treure l'entrellat d'alguns fragments dels textos que traduïem i que no acabàvem d'entendre, i

després ens va deixar material que seria imprescindible pel TFG. La il·lusió i interès amb què na M. Magdalena va respondre i la seva predisposició a ajudar en tot moment deixava veure que la tasca que teníem entre mans tenia un valor.

Que les rondalles i la literatura oral estan en decadència és un fet innegable. Per això, les persones que estimem la llengua i les històries encarem el repte de mantenir-les vives. Una part indispensable de fer perdurar les rondalles és posar-les a l'abast de tot lector interessat, i una bona manera de fer-ho és a través de la traducció i de l'adaptació.

Com hem vist, el procés de traducció no va ser senzill. Un cop triades i redactades les dues rondalles, ens disposàvem a traduir. No va ser un bon començament; de cada tres paraules n'hi havia dues de desconegudes que havíem de cercar al diccionari, pel lèxic arcaic i la riquesa expressiva popular. En aquest sentit, el *Diccionari català-valencià-balear* va ser de gran utilitat. A mesura que sorgien dificultats de diferents tipologies: lèxic, toponímia, frases fetes, etc. les vam anar apuntant i agrupant per similitud, i així va ser com van sorgir les classificacions de les categories. Amb les definicions més o menys clares, ja es podia traduir més lleugerament. Si en algun moment hi va haver dubtes a l'hora d'optar per una opció o l'altra de traducció, no vàrem deixar de demanar ajuda a amics i coneguts, la boca del poble.

Queda clar, doncs, que les rondalles són traduïbles, tant en castellà com en altres llengües. Hem vist, també, que no hi ha un únic procés de traducció vàlid. Sigui enganxant-nos o allunyant-nos més del text original, sigui amb opcions més conservadores o més actuals, no hi ha només una opció de traducció correcta. Sí que cal, però, ser coherents i respectuosos amb les decisions que prenem en tot moment i saber-les emprar i adaptar al llarg del text.

Les rondalles ens permeten viatjar a èpoques antigues i a mons llunyans i ens transporten a moments que mai hem viscut. Les rondalles, recollides d'aquí i d'allà, configuren una part importantíssima de la cultura i la literatura mallorquines, agraden a petits i a grans i les podem entendre des d'una visió universal, perquè ens fan créixer, ens ensenyen i eduquen en valors que ens igualen a tots.

Antoni Maria Alcover va saber veure a temps la importància de conservar les rondalles, sabent que la llengua mallorquina estava amenaçada. Gràcies a la seva feina constant, als esforços invertits i a l'admiració que sentia pel seu entorn va crear l'*Aplec de Rondalles Mallorquines*, tan estimat pel poble mallorquí i assenyalat arreu del món com a model de

literatura popular. Les rondalles d'En Jordi des Racó han aconseguit el que tants altres llibres han intentat en va: fer-se un lloc dins totes les cases de Mallorca i salvaguardar la llengua catalana de l'illa. Si no fos per ell, aquesta relíquia literària s'hauria perdut i avui seria irrecuperable. Esperem poder gaudir per sempre més les històries protagonitzades per gegants, princeses i dimonis, animals que parlen i herois de pagès, i esperem no oblidar aquests finals: "...I se feren unes noces de pinyol vermei, i un ball ben vitenc, i festes i més festes i sarau per llarg. I encara són vius si no són morts, i si no són morts són vius. I al cel mos vegem tots plegats. Amèn."

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alcover, Antoni Maria i De Borja Moll, Francesc (2002). *Diccionari català-valencià-balear*. <https://dcvb.iec.cat/>
- Alcover Sureda, Antoni M. (2016). *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi des Racó. Tom IV*. Palma: Editorial Moll.
- Borja, Joan. (2021). Conversa amb Josep Antoni Grimalt i Jaume Guiscafè. *La Veu dels Llibres. Revista d'informació i crítica literària*. <https://www.laveudelsllibres.cat/entrevista/48007/conversa-amb-josep-antoni-grimalt-i-jaume-guiscafè>
- Botànica de la Universitat de les Illes Balears. (2019). *Herbari Virtual del Mediterrani Occidental*. <http://herbarivirtual.uib.es/>
- Espinal, M. T. (2006). *Diccionari de sinònims de frases fetes*. <https://dsff.uab.es/>
- Florit Martorell, Marina. (2018). *Cinc rondalles mallorquines d'Antoni Maria Alcover. Català - Castellà*. Manacor: Institució Pública Antoni M. Alcover.
- Gabinet de Terminologia. *Els noms dels peixos i mariscs*. <https://slg.uib.cat/gabinets/gt/Nom-peixos/>
- Gelabert Miró, M. M. (2018). Les rondalles mallorquines d'Antoni M. Alcover. Dins Marina Florit Martorell i M. Magdalena Gelabert Miró (eds.), *Cinc rondalles*

mallorquines d'Antoni Maria Alcover. Català - Castellà. (p. 13-14). Manacor: Institució Pública Antoni M. Alcover.

- Gelabert Miró, M. M. (2013). Cinc rondalles mallorquines d'Antoni M. Alcover. *Estudis De Literatura Oral Popular / Studies in Oral Folk Literature*, (2), 247–254. <https://doi.org/10.17345/elop2013247-254>
- *Gran enciclopèdia catalana*. Grup enciclopèdia. <https://www.enciclopedia.cat/>
- Grimalt, Josep Antoni. (2009). Els articles en el parlar de Mallorca. *Estudis Romànics*, 31, p. 55-75. <https://raco.cat/index.php/Estudis/article/view/241667>
- Grimalt, Josep Antoni. (1978). La catalogació de les rondalles de mossèn Alcover com a introducció a llur estudi. *Randa*, 7, p. 5-30. <https://traces.uab.cat/record/7573?ln=es>
- Guiscafrè Danús, Jaume. (2017). *Es jaquet d'en Jordi des Racó*. Manacor: Institució Pública Antoni M. Alcover.
- Institució Pública Antoni Maria Alcover (<https://institucioalcover.cat/>)
- Institut d'Estudis Catalans (2007). *Diccionari de la Llengua Catalana*. <https://dlc.iec.cat/>
- Janer Manila, Gabriel. (2005). *Com una rondalla. Els treballs i la vida de Mossèn Alcover*. Manacor: Fundació Pública Antoni M. Alcover i Consorci per al Foment de la Llengua Catalana i la Projecció Exterior de la Cultura de les Illes Balears.
- Llull Martí, Antoni. (2009). *Diccionari d'expressions lingüístiques recollides a les Rondaies Mallorquines d'en Jordi d'es Racó*. Palma: Nova Editorial Moll.
- Orpí Ferrer, Pere. (2012). *Planter de paraules. L'obra escrita d'Antoni Maria Alcover*. Manacor: Institució Pública Antoni M. Alcover.

- Perea, Maria Pilar. (2012). Introducció. Dins Ko Tazawa i Maria-Pilar Perea (eds.), “*Vuit rondalles mallorquines d’Antoni M. Alcover*” (p. 12-28). Barcelona: Editorial Imprenta MRR.
- Perea, Maria Pilar. *Antoni M. Alcover - Institut d’Estudis Catalans*. <https://alcover.iec.cat/>
- Perea, Maria Pilar. (2016). Les traduccions a l’anglès i al castellà de les "Rondaies mallorquines" d’Antoni M. Alcover. *Anuari TRILCAT*, 6, p. 53-75. <https://raco.cat/index.php/AnuariTrilcat/article/view/316090>.
- TERMCAT, Centre de Terminologia. (2022). *Cercaterm*. <https://www.termcat.cat/ca/cercaterm>
- Tot dret. *Llibre d’estil per a la ràdio i la televisió de les Illes Balears*. <https://totdret.uib.cat/>
- Valriu Llinàs, C. (2018). L’Aplec de Rondaies Mallorquines d’En Jordi d’es Racó al segle XXI: reformulacions, recreacions i reutilitzacions. *Estudis De Literatura Oral Popular / Studies in Oral Folk Literature*, (7), 117–134. <https://doi.org/10.17345/elop2018117-134>
- Vocabulari Forestal (Xarxa Vives). (2010). *Vocabulari Forestal català-castellà-anglès-francès*. Castelló de la Plana: Editorial de la Universitat Politècnica de València.

6. ANNEXOS DE LES TRADUCCIONS I RONDALLES ORIGINALS

6.1. El aguzanieves y la gineta*

*Me la contó Rd. D. Juan Font, de Son Cigala (Manacor), que se la contaba, cuando era un muchachito, su tío Juan de Son Cigala.

Érase una vez un aguzanieves que se despiojaba encima de un acebuche, la más descansada del mundo, y pasaba por allí una gineta del demonio que estaba al acecho y, ¡zas!, coge impulso y la atrapa.

—¡Ay, ay! —dijo el aguzanieves, al notar las uñas de la gineta por las costillas—. Suéltame, ¡por el amor de Dios! ¡Te digo que me sueltas!

—¡Vas lista si crees que te voy a soltar! —dice la gineta—, que tengo más hambre que el perro de un ciego! ¡Ya ves lo ágil que he saltado, que hasta a ti te he atrapado...!

—Pero, gineta! —decía el aguzanieves—. Te digo que me sueltas, y te aseguro que no te vas a arrepentir. ¡Te lo aseguro...!

—Lo que te aseguro yo —decía la gineta—, es que tus carnes serán bien sabrosas. No sé como no las he devorado aún.

—Escucha —dice el pajarito—. ¿A ti no te gusta el pescado?

—¿Que si me gusta? —dice la gineta, abriendo los ojos como platos—. Nunca me sacio. Es más, creo que me terminaría todo el del mar.

—Pues mira —dice el aguzanieves—. Tan cierto como hay Dios, y cómeme si te miento, que, si me sueltas, te haré hacer una jira de pescado que podrás comer hasta que revientes.

Entonces sí que abrió los ojos la gineta, se puso pensativa, y dijo:

—Pero, ¿dónde tienes el pescado tú, gran rapaz?

—¿Dónde? ¡No lo quieras saber! Yo te digo que, si me dejas ir, mañana por la mañana tendrás un banquete de pescado como nadie en el mundo habrá hecho antes. Y te doy mi palabra de que, si no es así, yo misma me meteré en tu boca para que me comas, y, ¡que me aspen si miento!

—Pero yo querría que me dijeras —repetía la gineta— de dónde demonios vas a sacar tú el pescado.

—Tú suéltame —dice el aguzanieves—, y mañana por la mañana a la salida del sol estarás enfrente de las casas de Santa Cirga.*

—Enfrente de las casas —dice la gineta— me preocupa que el dueño o la dueña o cualquier otro de la casa me atrape, porque como les robamos tantas gallinas, cuando ven rastro de ginetas el demonio los posee, se ponen furiosos.

—Pues, más lejos, bajo el corral de las chumberas, en la loma del pozo —dice el aguzanieves.

La gineta tenía tantas ganas de pescado que consintió soltar el aguzanieves, aunque tuviera el estómago más que vacío, tan solo por la esperanza de la jira.

El aguzanieves abrió las alas, ¡y como una bala! Hacia arriba y más allá.

Al día siguiente, con la salida del sol, estaba bajo el corral de las chumberas, en la loma del pozo de Santa Cirga, y encontró a la gineta en un escondrijo en la pared, asomándose.

—¡Oh gineta! —dijo—. ¡Buenos días y buen año que Dios nos dé!

—Amén —dice esta—. ¡Ya pensaba que no vendrías!

—¡Poco a poco, muchacha! —dice el aguzanieves—. Yo, cuando doy mi palabra, no fallo. Antes muerta. Oye, ¿ya tienes el apetito abierto, tan pronto?

—¡Vaya! —dice la gineta—. Si no he comido nada desde anoche. ¡A ver dónde tienes el pescado! ¡Ahora tengo que ver de dónde te lo sacarás! Mira que si me engañas, ¡será terrible!

—Como te dije —responde el aguzanieves— que haríamos la jira, la haremos, créeme. Ahora escondámonos entre las zarzas del pedregal del pozo, y en cierto punto pasará Camuñas... ¿Acaso no lo conoces, a Camuñas?

—¿El pescadero de Manacor? —dice la gineta—. Sí que lo conozco, como la palma de mi mano. ¿Y qué le tenemos que pedir? ¿Que nos dé el pescado que lleva? Yo me guardaré de acercarme...

—Pero mujer —dice el aguzanieves—, no pongas la carreta delante de los bueyes. Déjame hablar, no te precipites. Mira, nosotras nos escondemos entre las zarzas del pedregal. Viene

Camuñas con el carro lleno de pescado: se paran a beber él y el asno, y sigue hacia la villa. Yo salgo, y me pongo salta que te salta por delante del carro, haciendo como que me he roto un ala. Él bajará del carro y lo dejará a un lado para alcanzarme, y yo intentaré que no me atrape. El hombre se alterará, se alejará y se alejará sin darse cuenta ni sin pensar más en carro ni en santo carro; y tú entonces te subes; y, mira, todas aquellas cestas de pescado serán tuyas...

—¡Eres el demonio! —dice la gineta, al oír ese plan tan ingenioso.

Y ya lo creo que fueron a esconderse entre las zarzas de ese pedregal de al lado del pozo, que divide la propiedad con la de Mendia*, y allí espera que te espera.

A las dos horas del sol en alto, empiezan a oír ruido de ruedas de carro que venía desde la parte del puerto, y ya lo creo que fue el carro de Camuñas, con unas cuantas cestas de pescado que daba gozo verlas. Se para en el pozo, saca unos cuantos cubos de agua para él y el asno; y glup-glup, bebieron hasta reventar, de lo acalorados que venían.

Cuando no cupo más agua en su barriga, se subió al carro, y ¡jarre, Helado! ¡Rumbo a Manacor, que ya estamos tardando!

Aquí el aguzanieves sale de su escondite, se suelta un ala, pasa delante del carro, y saltito-saltito, y giu-giu y giu-giu, ¡y hala pequeña!, que Helado casi le pone la pata encima.

—¡Oh, este pajarito! —dice Camuñas—. ¡Tendrá la pata o el ala rota! ¡Menuda fiesta harán mis niños!

Salta del carro, y se pensaba que no tendría que hacer mucho más que alargar la mano para atraparla.

La alarga, inclinándose, pero justamente el aguzanieves pudo coger embestida, bastó para huirle de las manos, y le cogió tres pasos de ventaja; y Camuñas da una zancada para salirse con la suya de una vez; pero el aguzanieves, giu-giu y dando saltitos, y cuando Camuñas alzó la mano para cogerla, ya estaba un paso más allá. Aquí, Camuñas emprende carrera más que medio enfadado; pero el aguzanieves salta más deprisa y logra escapar. Y hacia allí, giu-giu y saltando, y revueltas y embestidas por el campo de Mendia. Y Camuñas detrás-detrás, sudando la gota gorda, ardiendo de ver que aquel pajarito, cojo y con un ala rota, lo hacía correr y patalear tanto, y que, cuanto más corría, en lugar de rendirse, más lejos iba. ¡Y cómo iba a pensar ya ni en el asno, ni en el carro ni en las cestas de pescado! Ya pensaba en ellos la gineta, que a la que vio que Camuñas se alejaba, se sube en el carro, se planta encima de una

cesta a rebosar de pescado, ¡y hala pequeña! Y venga una oblada y luego otra, y después cuatro cabrachos, y rascacios, y luego alachas, y algun que otro caramel, una lisa bien robusta y salmonetes. Y la pícara que se estaba poniendo las botas y, por miedo a quedarse sin tiempo, casi no masticaba. Y lo que le dolía de verdad en el estómago era que sobrara y no poder comérselo todo.

Y Camuñas que pataleaba detrás del aguzanieves, agotado y echándole pestes, persigue que persigue aquel pajarito bribón, que cuanto más corría, más se crecía y que, al figurarse que la gineta ya estaría redonda y más que redonda de pescado, se pone bien el ala tumbada, las abre las dos, y emprende el vuelo, más halagüeña que un halcón cuando topa con una bandada de palomas, y giu-giu, giu-giu, y hacia arriba y más allá, como que dijo:

—¡Hasta más ver, Camuñas! Dale recuerdos a tus niños de mi parte y... ¡a las cestas de pescado!

Cuando la gineta descubre el pescadero que se acerca, salta del carro, y se escapa, tan rápido como puede, que no es mucho, porque, de lo saciada que estaba, casi no podía moverse. Si Camuñas la guipa, con cuatro zancadas la atrapa, y eso sería horroroso.

¡Pero qué iba a ver él, si no veía nada, de lo enfadado y quemado que estaba!

Y no os digo nada, cuando sube al carro y ve el destrozo que le han hecho a las cestas de pescado. La gineta lo había hociqueado todo; y, al empezar a estar llena, dio un bocado por aquí, otro bocado por allá y otro más allá.

—Pero, ¿quién habrá sido el demonio —decía Camuñas— que me habrá hecho esto?... Oh, ¡mal rayo le parta...!

Y ya se marcha a decir blasfemias, tira el sombrero al suelo, y lo patalea todo; después se mete un buen puñado de bofetones, y luego se gira contra Helado, que no tenía nada que ver, y garrotazo va y garrotazo viene, y le decía sin cortarse un pelo:

—Y tú, ¿qué estabas en Babia? ¿Tan bueno eres para dar coces al que se acerca, cuando te apetece, y no has sabido aturdir con tres o cuatro al polizón que ha subido a hacernos este destrozo? ¿O has disfrutado de que me hagan esta redada? ¡Oh gran don nadie y cara de sinvergüenza!

Y garrotazos y más garrotazos, y el pobre borrico que intentaba no romper a llorar, corriendo a más no poder, sin saber a santo de qué le venía esa sofrenada y aquella paliza a plomo en las costillas.

La gineta no se paró hasta llegar al escondite de la pared del corral de las chumberas. El aguzanieves la vislumbra cuando entra, y aparece.

—¿Qué tal? —dijo—. ¿Te has podido saciar de pescado? ¿Ves como no te he engañado?

—¡Ay! —dijo la gineta—. ¡Estoy que reviento! ¡Esta barriga mía no puede más de lo llena que está! ¡Tengo miedo de estallar...!

—Y entonces, estaba bueno?

—¿Bueno? —dijo la gineta—. ¡No te lo puedes imaginar! En mi vida había disfrutado tanto, ¡ni espero disfrutar jamás de una forma parecida...! ¡Y te aseguro que no es lo que he engullido...! ¡Ay, ay! ¡Créeme que no me privo de nada!

—Pues vaya —dice el aguzanieves—, no te muevas, ahora que estás bien, y mañana pronto vendré a buscarte, si Dios quiere, e iremos a hacer otra trastada, mejor que la de hoy.

—No puede ser —dice la gineta.

—Tu misma lo tocarás con las manos —dice el aguzanieves.

Y deja la compañera en el escondite, y se marcha hacia arriba, diciendo:

—¡Te aseguro que lo de mañana será mejor que lo de hoy!

La gineta durmió todo el día y toda la noche.

A la mañana siguiente, con la salida del sol, aparece el aguzanieves, y dice toda molesta:

—¡Buen día y buen año! ¡Hola! ¡Andando!

—¿Y dónde la armamos hoy?

—En el camino que va de Son Crespí Viejo a Son Crespí Nuevo.*

—¿El que tiene una pared en cada lado?

—Ese mismo.

—¿Y por allí pasa Camuñas?

—No, mujer. Que luego tanto pescado no es bueno. Hoy toca darle a la carne.

—¿Tan sabrosa como el pescado de ayer?

—¡Mucho más, pero muchísimo más! —dijo el aguzanieves.

—¡Pues adelante! —dice la gineta.

Y se marchan hacia el camino de Son Crespí.

Al llegar, el aguzanieves dice:

—Mira, encontraremos la caza si tú me sigues todos los pasos y vienes siempre justo detrás de mí. A la mínima que te alejes, todo estará perdido.

—No te angusties —dice la gineta—, no te dejaré; por allí donde pases tú, pasaré yo.

—Bien —dice el aguzanieves—, si así lo hacemos estamos salvadas.

—¡Como soy gineta que lo haré! —dice esta.

Los amos de Son Crespí temían a las ginetas más que a la peste porque arrasaban con sus aves; y, como en las paredes de aquel camino había huecos, tendían trampas de losas para ver si podían atrapar a las ginetas.

Entonces había una serie de trampas tendidas. Bien que lo sabía la traicionera del aguzanieves y la gineta también, pero esta iba tan excitada con la idea de llenarse de carne, más sabrosa que el pescado de Camuñas, que no pensaba en losas ni en lajas.

—¡Hala, pues! —dice el aguzanieves—. Manos a la obra, ¡y cuidado a dejarme!

Y ya se va, callejón abajo, y la gineta detrás-detrás. Encuentran una abertura en la pared, y el aguzanieves se mete dentro, y la gineta hace lo mismo.

Al otro lado había una trampa hecha con una losa tendida.

El aguzanieves, de lo pequeña que era, pasa por debajo de los bastones que sostenían la trampa, sin rozarlos en absoluto.

La gineta no repara en ellos. Se mete debajo, da con la cabeza a los bastones y, plaf, cae la gran losa, ¡y ya lo creo que la gineta quedó bien atrapada y con las costillas machacadas! Da unos cuantos maullidos y estira la pata.

Y la canalla del aguzanieves se planta encima de la trampa, y dice:

—¡Anda, pues, gran pícara, gran glotona! ¿Estaba tan rico el pescado de Camuñas como la carne que has encontrado aquí debajo? ¡Ya te lo pensarás dos veces antes de embestir a un aguzanieves que se despioja tan tranquila sin entrometerse contigo! ¡Hala, pues! Come carne de esta, ¡hasta que no puedas más!

Y desplegó las alas y, giu-giu, hacia arriba se ha dicho, y aún seguirá, si es que no se ha cansado.

Mirad lo lista que fue este aguzanieves, y lo mal que le salió a la gineta querer comérsela.

¡No hay remedio!

¡Haces mal, espera otro tal!

Enero de 1902.

*Finca cerca de Son Cigala, en el camino del puerto de Manacor.

*Otra finca pegada a Santa Cirga, donde hay una casa de aspecto señorial, con arcos de punta y ventanas abigarradas.

*Dos fincas de allí al lado situadas una al lado de la otra.

6.2. Maese Jaume Figuereta*

*Me la contó la excelentísima señora doña Josefa Ripoll de Sampol.

Había una vez un carpintero de Palma, que estaba en la calle del Sol, tan afectado de levantar el codo y arrugarse la nuca que cuando no llevaba media borrachera era porque la llevaba entera.

Sus amigos, para escarmentarlo, una noche que lo encontraron borracho como una cuba y tendido delante del portal de una taberna, le afeitan la cabeza, le visten un traje de fraile, y lo trajinan hasta el convento de Sant Francesc.

Toc-toc en la puerta, les abre fray-portero, y le dicen:

—He aquí este fraile que hemos encontrado tendido en medio de la calle, que debe de haber sufrido alguna desgracia.

Fray-portero se lo mira de arriba abajo, y dice:

—Hermanitos, ¡yo a él no lo conozco! Os puedo asegurar por cosa cierta que no es nuestro.

—Pues será de algún pueblo o de fuera de Mallorca —dijeron aquellos—. En fin, es un fraile, y lo regular es que vuestras reverencias le den hospicio... ¡A ver en dónde queréis que lo dejemos!

Fray-portero los conduce a una celda vacía; me dejan ahí al borracho, ¡y buenas noches, buenas noches!

A la mañana siguiente, fray-portero explica al padre guardián de aquel que les habían traído por la noche.

Van a verlo, y bien que se lo miraron, pero no lograron reconocerlo. Por si fuera poco, el pobre aún no había pasado la borrachera del todo, y no había quien le sacara sentencia.

El padre guardián se sentía incómodo con aquel huésped desconocido, y decide hacer pasar por la celda a toda la comunidad a ver si habría alguno que lo conociera.

Entonces a maese Jaume ya se le había pasado la borrachera, y se pone mira que mira a su alrededor, aquellas paredes, aquella cama, y, sobre todo, aquel traje que llevaba; y no salía de su asombro ni lograba darse cuenta.

—¿Será verdad? —decía él—. ¿Qué ha sido eso?... ¿Dónde me encuentro?... ¿Estoy despierto o soñando?... ¿Qué demonios ha pasado?

Le entró tal miedo que no tenía ánimo para más que mirar y palparse, y no paraba de decirse:

—Pero bien, ¿soy yo o soy otro? ¿Dónde estoy? ¿Quién me ha metido aquí dentro? ¿Quién me ha ensacado dentro de esta ropa?

En estas, entra en la celda el padre guardián, y empiezan a entrar frailes y más frailes.

Se plantaban delante de la cama; clavaban la vista en aquel que yacía allí, y todos acababan diciendo:

—Ni lo conozco ni sé quien es.

—Ni yo tampoco.

—Ni yo tampoco.

Y todos, hasta el último, dijeron lo mismo.

Cuando hubo pasado toda la comunidad, el padre guardián, apurado del todo, se acerca a la cama y con voz solemne dice al desconocido, que tenía los ojos abiertos como platos, asustado:

—Hermano, le pido de parte de Dios que me diga quién es usted.

Maese Jaume, con gran temor, respondió, temblando:

—En la calle del Sol solía haber un carpintero llamado maese Jaume Figuereta. Id a su casa, si queréis, a ver si está maese Jaume. Si no está, soy yo. Ahora, si está ahí, ¡que me maten si yo sé quien soy!

Fueron a casa de maese Jaume a ver si estaba allí, y su mujer les dijo que no había comparecido en toda la noche, ni sabía nada de él.

Así resolvieron que aquel *fraile* no era tal fraile, sino maese Jaume Figuereta de la calle del Sol.

Y le sirvió de aviso, a maese Jaume, aquel hecho: no se acercó nunca más a ninguna taberna, ni probó más *blanco* ni *negro*, a no ser que el médico se lo ordenara por medicina.

Más valió así.

6.3. SA TITINA I SA GENETA*

*La'm contà el Rd. D. Juan Font, de Son Cigala (Manacor), que la hi contava, com era al·lotinoi, el seu onclo l'amo en Juan de Son Cigala.

Això era una titina que un dia s'esplugava damunt un revell, sa més descansada del món, i hi va haver un dimoni de geneta que estava a l'aguait, per allà i, zas!, li pega fua, i l'aplega.

—Ai, ai! —va dir sa titina, com se sentí ses ungles de sa geneta devers ses costelles—. Amolla'm, per amor de Déu! Amolla'm, te dic!

—Bona estic jo per amollar-te! —diu sa geneta—, que tenc una fam que m'alça. Ja ho veus, si he botat lleuger, que a tu i tot t'he aplegada...!

—Però, geneta! —deia sa titina—. Te dic que m'amolls, i t'assegur que no te'n penediràs. Jo t'ho assegur...!

—Lo que t'assegur jo —deia sa geneta—, que aquestes popes teves seran ben saboroses. Que no sé com ja no les m'he empassolades.

—Però escolta —diu s'aucelló—. I a tu no t'agrada es peix?

—Si m'agrada? —diu sa geneta, badant uns uis com uns salers—. Que no me'n som vista sadolla mai. Sobretot, em pens que m'acabaria tot es de la mar.

—Idò mira —diu sa titina—. Tan cert com hi ha Déu, i menja'm si t'engan, que, si m'amolles, te faré fer una vega de peix, que en poràs menjar fins que esclats.

Llavò sí que badà ets uis sa geneta, i se posà tota pensatívol, i digué:

—Però, a on tens es peix tu, gran pitxorina?

—A on? No ho vulgues sebre! Jo lo que et dic que, si tu m'amolles, demà matí te faré fer una peixetada com no n'han fetes *pressones* nades. I te don paraula que, si no és així, jo mateixa m'aficaré dins sa teva boca perquè em menges, I que em tiren d'una passa si no dic ver!

—Però jo voldria que em diguesses —repetia sa geneta— d'on dimoni t'has de treure es peix tu.

—Tu amolla'm —diu sa titina—, i demà dematí ja seràs davant ses cases de Santa Cirga sol sortint.

—Davant ses cases —diu sa geneta— tenc ànsia que l'amo o sa madona o qualsevol de la casa no m'aglapesquen, perquè com les saupam tantes de galines, en veure fressa nostra, el dimoni les se'n du.

—Idò, més avall, baix des corral de ses figueres de moro, dins sa coma d'Es Pou —diu sa titina.

Sa geneta era tan llépola de peix, que consentí amollar sa titina, amb tot i tenir sa panxa ben re-de-buida, sols per s'esperança de sa peixetada.

Sa titina eixamplà ses aletes, i com la bala! per amunt, i de d'allà.

Lo endemà, sol sortint, fonc baix d'es corral de ses figueres de moro, dins sa coma d'Es Pou de Santa Cirga, i m'hi trobà sa geneta amagada dins un enfony de sa paret i goitant.

—Oh geneta! —digué—. Bon dia i bon any que Déu mos do!

—Amèn —diu aquesta—. Ja em pensava que no vendries!

—A poc a poc, revetlera! —diu sa titina—. Jo, en donar paraula, no hi falt. Primer hi va es coll... Escolta, i que ja estàs en boca, tan dematí?

—Vaja si hi estic! —diu sa geneta—. Que no he tastadet res de s'altre vespre. A veure a on tens es peix! Ara ho he de veure, d'on el te trauràs! Mira que, si m'enganes, serà ferest!

—Com jo te vaig dir —respon sa titina— que faríem sa peixetada, la farem, creu-me! Anem ara a amagar-mos dins es romeguers d'es claperot d'es pou, i al punt passarà En Quemunyes... Que no el coineixs, an En Quemunyes?

—Es peixeter de Manacor? —diu sa geneta—. Ja el conec, i més que es mal temps. I què li hem de demanar? Que mos don es peix que du?... Sobretot, jo me'n gordaré com de caure, d'atansar-m'hi...

—Però dona —diu sa titina—, no passes s'arada davant es bous. Deixa'm parlar, no sies tan cuitora. Veus, noltros mos amagam dins es romeguers d'es claperot. Se'n ve En Quemunyes amb so carretó al tip de peix: s'atura a beure ell i s'ase, i segueix cap a la vila. Jo surt, i em pos botetja qui botetja per davant es carretó, fent com qui tenir una ala rompuda. Ell botarà d'es carretó i el deixarà en banda per assolir-me, i jo de d'allà, sols que no m'agaf. L'homo s'hi encaientirà, se farà enfora, se farà enfora, sense témer-se'n ni pensar pus en carretó ni sant carretó; i tu aleshores te n'hi pugues; i, mira, tots aquells covos de peix seran teus...

—El dimoni ets! —diu sa geneta, com hagué sentit aquest pla tan enginyós.

Ja ho crec que se n'hi anaren, a amagar-se dins es romeguers d'aquell claperot de devora es pou, qui fa partió amb Mendial, i allà espera qui espera.

Dues hores es sol alt, comencen a sentir renou de rodes de carro que se'n venia de sa part d'es port, i ja ho crec que ho va esser, es carro d'en Quemunyes, amb un parei de covonades de peix que feien por.

S'atura an es pou, treu un parei de poalades d'aigo per ell i s'ase; i, gloc-gloc, tots dos begueren a esclata-bufetes, tan acalorats que venien.

Com no n'hi va quebre pus, de brou dins sa seva panxa, se'n puja ell an es carretó, i erri, Gelat! Cap a Manacor falta gent!

Aquí sa titina pega enfuita de dins s'amagatai, s'amolla una ala, passa davant es carretó, i botets i botets, i giu-giu i giu-giu, i hala petita!, com que en Gelat li hagués de posar sa pota damunt.

—Oh aquesta titina! —diu en Quemunyes—. Deu tenir cama o ala rompuda! Quina festa que en faran es meus al·lots!

Pega bot d'es carretó, i se pensava que no hauria de fer més que allargar mà per agafar-la.

La hi allarga, tot acalant-se; però justament sa titina pogué pegar una mica de fua, que bastà per fogir-li de dins ses mans, i li prengué tres passes d'avantatge; i En Quemunyes enverga llongo per sortir-ne d'una vegada; però sa titina, giu-giu i coixeu-coixeu, com En Quemunyes posà mà per agafar-la, va esser una passa més enfora. Aquí en Quemunyes li enverga fua, més de mig enfadat; però sa titina en pega una altra de més llarga, i va esser tibada buida. I sa titina de d'allà, coixeu-coixeu, i giu-giu, i revolts i enfuites per dins es camp de Mendia, i En Quemunyes darrere-darrere, suant tanta gota, fent flamada de veure que aquella mica d'aucell, coix i amb una ala rompuda, l'hagués de fer córrer i potoiar tant, i que, com més anava, en lloc de retre-se, més allargava. I què havia de pensar ja ni en s'ase ni en so carretó ni en ses covonades de peix! Ja hi pensava sa geneta, que tot d'una que va veure que En Quemunyes se feia enfora, se'n puja a nes carretó, se planta damunt un covo d'aquells al raset de peix, i hala petita! I vénga una oblada i una altra, i llavò un quern de calroigs, i ara escórperes i suara un raig d'alatxó, i llavò un enfilai de gerrets, i qualque llissa ben revenguda, i molls a la vela. I sa polissarda que no se donava raó a ses barres i, per por de no esser-hi a temps, casi no ho roegava. I de lo que tenia mal de ventre era de que n'hagués de romandre gens i no porer-s'ho empassolar tot.

I En Quemunyes que potoiava darrere sa titina, tirant-li llamps i pestes i cuidant a fer ui, encalça qui encalça aquell aucellino polissó, que, com més anava, més reprenia, i que, com se figurà que sa geneta ja estaria redona i re-de-redona de peix, se posa bé s'ala tombada, les eixampla totes dues, i pren el vol, més falaguera que un falcó quan pega a un esbart de coloms, i giu-giu, giu-giu, i per amunt, i de d'allà, com que digués:

—A reveure, Quemunyes! Ja em comanaràs molt ets al·lots i...ses covonades de peix!

Com sa geneta afinà es peixeter que s'acostava, pega bot des carretó, i ja li ha estret, tan aviat com sabia, i no era gaire, perquè, de sadolla que estava, casi no es poria atxafegar. Si En Quemunyes la guipa, amb quatre llongos la m'aplega, i seria estat ferest.

Però què havia de guipar ell, si no hi veia de cap bolla, d'enfadat i de cremat!

I no vos dic res, com va esser an es carretó, i veu sa destrossa que li havien feta an es covos d'es peix. Sa geneta l'hi havia morretjat tot; i, com començà a estar plena, pegava una espipellada aquí, una espipellada allà i una altra allà deçà.

—Però, ¿qui serà estat es dimoni —deia En Quemunyes— que m'haurà feta aquesta?... Oh, mal li tocassen cent mil carretades de cavaions de...!!!

I ja va esser partit a dir flastomies, i tira es capell en terra, i el se potetja tot; llavò s'enflocava un bon raig de galtades, i llavò se gira contra En Gelat, que no n'era res, i garrotada ve i garrotada va, i no s'aturava de dir-li:

—I tu, que estaves per bèstia? ¿I tan prompte que ets per tirar coces, com te va bé, an es qui s'arramba, i no has sabut esbaltir amb tres o quatre es polissó que és pujat a fer-mos aquesta destrossa? ¿O hi passaves gust que em pegassen aquesta tibada? Oh gran noningú i cara de pocavergonya!

I garrotades i més garrotades, i es pobre arriet que cuidava fer es tro, corrents tot lo que poria, sense sebre per quines cinc-centes li venia aquell aixabuc i esplet de llenya damunt ses costelles tan emplomat.

Sa geneta no s'aturà fins an aquell mateix amagatai de dins sa paret d'es corral de ses figueres de moro. Sa titina la colombrina com hi entrava, i hi compareix.

—Què tal? —va dir—. Te n'ets poguda assaciar, de peix? ¿Ho veus com no t'he enganada?

—Ai! —deia sa geneta—. Estic que esclat! Aquesta panxa meva no pot pus de plena! Tenc ànsia d'esclafir...!

—I que és estat bo tanmateix? —deia sa titina.

—Bo? —deia sa geneta—. No t'ho pots figurar! No havia passat tant de gust mai, ni esper passar-ne pus de consemblant...! I t'assegur que no és lo que he enforat...! Ai, ai! Creu-me que no estic per res!

—Vaja idò —diu sa titina—, no te mogues, ara que estàs bé, i demà dematinet vendré a cercar-te, si Déu ho vol, i anirem a fer-ne una altra, de bel·landina, millor que sa d'avui.

—No pot esser —diu sa geneta.

—Tu mateixa ho tocaràs amb ses mans —diu sa titina.

I me deixa sa companyona dins s'amagatai, i ja és partida per amunt, dient:

—Ja t'ho asseguro, que sa de demà serà més bona que sa d'avui!

Sa geneta dormí tot aquell dia i tota sa nit.

Lo endemà, sol sortint, li compareix sa titina, i diu tota remolesta:

—Bon dia i bon any! Hola! Fora son!

—I a on la pegam avui? —diu sa geneta.

—An es carreró qui va de Son Crespí Vei a Son Crespí Nou. 1

—Que fa paret a cada banda?

—Això mateix.

—I que n'ha de passar En Quemunyes?

—No, dona. I llavò que tant de peix no és bo. Avui li hem de pegar de carn.

—Tan saborosa com es peix d'ahir?

—Molt més, però molt més! —digué sa titina.

—Idò endavant! —diu sa geneta.

I ja són partides cap an es carreró de Son Crespí.

Com hi foren, sa titina diu:

—Mira, sa caça, la trobarem si tu me segueixs totes ses passes i véns sempre just darrere mi. Per poc que em deixes, tot ho tendrem sofrut.

—No tengués ànsia —diu sa geneta—, no te deixaré; per allà on passaràs tu, passaré jo.

—Bé —diu sa titina—, si ho fas així, estam salvats.

—Com som geneta que ho faré! —diu aquesta.

Ets amos de Son Crespí duien ses genetes més quantra que sa pesta perquè els dessolaven s'aviram; i, com en aquell carreró hi havia clavagueres, paraven lloes a sa boca d'aquestes per veure si aplegarien ses genetes.

Aleshores n'hi havia una partida, de lloes parades. Prou ho sabia sa traïdora de sa titina i sa geneta també, però anava tan fora corda amb s'idea d'atapur-se de carn, més saborosa que es peix d'En Quemunyes, que no pensava en lloes ni lloons.

—Hala idò! —diu sa titina—. Endavant ses atxes, i alerta a deixar-me!

I ja és partida, carreró avall, i sa geneta darrere-darrere. Troba una clavaguera, i sa titina la pren, i sa geneta per lo mateix.

A s'altra banda hi havia una gran lloa parada.

Sa titina, tan menuda com era, passa per davall es bastons que l'agontaven, sense fregar-los gens.

Sa geneta no los repara. S'hi afica per davall, pega caparrotada an aquells bastons i, plaf, cau sa gran lloa, i ja ho crec que hi quedà ben enclosa sa geneta i amb ses costelles fetes un acop! Pega una partida de remeulos i eixamplà es potons.

I sa belitre de sa titina se planta damunt sa lloa, i no s'aturava de dir:

—Ah idò, gran polissona, gran golafre? ¿Era tan bo es peix d'En Quemunyes com aquesta carn que has trobada aquí davall? Ja hi tornaràs un altre pic a envestir una titina que s'espluga i que no se posa amb tu! Hala, idò! Menja'n, de carn d'aquesta, fins que en vulgues!

I examplà ses ales i, giu-giu, per amunt s'ha dit, i encara s'hi deu fer, si no s'és aturada.

Mirau si en va sobre aquesta titina, i si li sortí tort, a sa geneta, voler-la-se menjar.

No hi ha remei! Qui mal fa, mal trobarà!

Gener de 1902.

1. Possessió prop de Son Cigala, i que pega an el camí *des port* de Manacor.

1. Una altra possessió que toca Santa-Cirga, i que hi ha una casa d'aspecte senyorial, amb arcs de punta de metla i finestres mostrejades.

1. Dues possessions aferrades d'allà devora

6.4. Mestre Jaume Figuereta*

* La'm contà l'excel·lentíssima senyora donya Josepa Ripoll de Sampol.

Això era un fuster de la Ciutat de Mallorca, que estava an es carrer d'es Sol, tan afectat d'alçar es colzo i fer-se rues an es clotell, que quan no duia mitja meula, era que la duia sencera.

Ets amics seus, per escalivar-lo, un vespre que el trobaren gat com una sopa i estès davant es portal d'una taverna, li afaiten es cap, li encitronen un vestit de frare, i el traginen an es convent de Sant Francesc.

Toc-toc a sa portassa, els obri fra-porter, i li diuen:

—Vetací aqueix frare que hem trobat estès a's mig d'es carrer, que deu haver tengut qualche denou.

Fra-porter el se mira ben arreu, i diu:

—Germanets, ell jo no el conec! Lo que vos puc assegurar per cosa certa, que no és nostro.

—Idò serà de qualche poble o de fora-Mallorca —digueren aquells—. Sobretot, és un frare i lo regular és que vosses reverències l'acobitien...A veure aont voleu que el deixem!

Fra-porter else mena a una cel·la buida; m'hi deixen es gat, i bona nit, bona nit!

Lo endemà dematí, fra-porter conta an el pare guardià d'aquell que els havien duit en sa nit.

Hi van a veure'l, i bé el se miraren, però no el pogueren conèixer. Per paga el pobre encara no el 'via *escorxat* de tot, i no hi havia qui en tragués sentència.

El pare guardià tenia mal a pler ferm aquell hoste desconegut, i va resoldre de fer passar per dins aquella cel·la tota la comunidat a veure si n'hi hauria cap que el conegués.

Aleshores mestre Jaume ja havia *escorxat es moix*, i ja és partit, mira qui mira entorn seu, aquelles parets, aquell llit, i, sobretot, aquell vestit que duia; i no se'n poria avenir ni se'n sabia donar compte.

—Com és vernedíssim! —deia ell—. I què serà açò?...¿I aont me trob?...Estic despert o somii?... Què dimoni serà estat?

Ell li entrà tal retgiró, que no tenia eima més que de mirar i paupar-se, i no s'aturava de dir:

—Però bé, som jo o som un altre? Aont som? Qui m'ha duit ací dins? Qui m'ha ensacat dins aquest vestit?

Amb això entra el pare guardià dins sa cel·la, i se posen a entrar frares i més frares.

Se plantaven davant es llit; clavaven sa vista en aquell que hi jeia, i tots acabaven per dir:

—Ni el conec ni sé qui és.

—Ni jo tampoc.

—Ni jo tampoc.

I tots, fins es darrer, digueren lo mateix.

Com va esser passada tota la comunitat, el pare guardià, apurat de tot, s'acosta an es llit i amb veu solemne diu an aquell desconegut, que badava un uis com uns salers, tot esglaiat:

—Germà, li deman de part de Déu que em diga qui és vostè.

Mestre Jaume, més retgirat que un cuc, va respondre, tot tremolant:

—An es carrer d'es Sol hi solia haver un fuster que nomia mestre Jaume Figuereta. Anau a ca seua, si voleu, a veure si hi és mestre Jaume. Si no hi és, som jo. Ara si hi és, que em pengen si jo sé qui som!

Anaren a ca mestre Jaume a veure si hi era, i sa dona els va dir que no havia comparegut en tota sa nit, ni en sabia mè ni perdiu.

Així aclariren que aquell *frare* no era tal frare, sinó mestre Jaume Figuereta d'es carrer d'es Sol.

I li serví per vegada, a mestre Jaume, aquella feta: no s'acostà mai a cap taverna ni en tastà pus de *blanc* ni de *negre*, en no esser que es metge l'hi ordenàs per medicina.

Més valgué així.

